

EEN POSTKOLONIALE LEZING VAN HET EU-BURGERSCHAP VAN ROMA

CASE STUDY VAN ROMA ALS ABJECTE EU-BURGERS IN VLAANDEREN

Wetenschappelijke verhandeling
Aantal woorden: 18.500

Fien Van Hauwermeiren

Stamnummer: 01913534

Promotor: Prof. dr. Hendrik Vos

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting Politieke Wetenschappen
afstudeerrichting Internationale Politiek

Academiejaar: 2022-2023

...maar alleen in deze gemeenschappelijke strijd kunnen nieuwe ideeën ontstaan. Daarbij is het telkens weer zaak om te voorkomen dat sociale relaties tot hiërarchieën verkalken. Materiële welvaart of eloquentie en assertiviteit mogen in die context nooit gelijkgeschakeld worden met legitimiteit van macht, mogen nooit betekenen dat je het recht hebt om te bepalen hoe andere mensen moeten leven, wat ze moeten doen, hoe ze zich moeten organiseren. (Kanobana, 2023, p. 311)

Abstract

Uit het EU-burgerschap dat in 1992 werd ingevoerd, vloeien specifieke rechten voort. Deze masterproef gaat na of deze ook worden toegepast ten opzichte van Roma in Vlaanderen, vanuit de hypothese dat er zich problemen voordoen over (a) het recht op niet-discriminatie en (b) het recht op mobiliteit/verblijf. Vanuit de postkoloniale theorie worden de concepten *racialisering* en *securitisering* gebruikt als criteria om te toetsen of Roma een abjecte of volwaardige vorm van EU-burgerschap hebben. De masterproef draagt op die manier bij aan academisch debat over zowel gradaties van het EU-burgerschap als de postkoloniale theorie over *kolonisatie van groepen* (Sali, 2015). Het onderzoek gebeurde aan de hand van een case study en omvatte een uiteenzetting van de Nationale Roma Integratie strategieën, het MOE(Roma)-actieplan (2012) en de enquête van FRA over Roma en woonwagenbewoners in België (2019). Daarnaast vonden er zes interviews, een veldbezoek aan de Lübecksite en deelname aan een online seminarie plaats. Ondanks het feit dat de Nationale Roma integratiestrategie 2020-2030 antigypsyism expliciet meeneemt, stelt het onderzoek vast dat (a) het recht op niet-discriminatie voor Roma een abjecte vorm heeft. (b) Het recht op verblijf op een minder expliciete manier wordt geschonden. Er is sprake van een gemixt beeld: overheidsdiensten hebben niet altijd de intentie het te begrenzen, maar in de praktijk is dit vaak het resultaat.

Dankwoord

Ik wil graag mijn promotor prof. Vos bedanken om mij te inspireren en mijn masterproef telkens te verbeteren.

Dankuwel mama, om mijn masterproef na te lezen.

Inhoudstafel

---

1) Inleiding	1
1.1) Roma	1
1.2) Positionaliteit	2
1.3) Structuur van de masterproef	2
2) Literatuuroverzicht	3
2.1) Theoretisch kader: de postkoloniale theorie	3
2.1.1) Roma subalterne in de postkoloniale theorie	6
2.2.) Conclusie postkoloniale theorie	7
2.3) Situering van EU-burgerschap in het academisch debat	7
2.3.1) Debatten over EU-burgerschap	8
2.3.2) Recht op verblijf en recht op niet-discriminatie	10
2.4) EU-burgerschap van Roma	10
2.4.1) Antigypsyism en racialisering	12
2.4.2) Securitisering	14
2.5) Abject EU-burgerschap	15
2.6) Conclusie literatuuroverzicht	17
3) Probleemstelling	19
3.1) Onderzoeksvraag en hypotheses	20
4) Methodologie	22
4.1) Andere passende methodes	23
4.2) Onderzoeksdisegn van de case study: Roma in Vlaanderen	24
5) Analyse en resultaten	27
5.1) Resultaten en conclusie documentanalyse	27
5.2) Resultaten en conclusie interviews	29
5.3) Resultaten en conclusie seminarie	34
5.4) Resultaten en conclusie veldbezoek	35
6) Algemene conclusie: abject EU-burgerschap van Roma in Vlaanderen	38
6.1) Tekortkomingen onderzoek	41
6.2) Agenda voor verder onderzoek	41

1) Inleiding

Naar aanleiding van de oprichting van het EU-burgerschap in 1992, onderzoekt deze masterproef het EU-burgerschap van Roma. Hoewel het EU-burgerschap specifieke privileges meebrengt, lijken Roma hier in mindere mate aanspraak op te kunnen maken. Veel Roma maken deel uit van de armste bevolkingsgroepen in Europa en krijgen te maken met segregatie en discriminatie. Voorbeelden van schendingen van rechten van Roma in de EU zijn talrijk, onder meer uitzettingen in Polen, Italië en Frankrijk (Sigona & Vermeersch, 2012). “*While the continental union means greater mobility for some, for others the border now is everywhere*”, stelt El-Tayeb (2011, p. xxxii).

De brede aanname van deze masterproef is dat er racialisering en securitisering van Roma is in Vlaanderen en dat een analyse aan de hand van een postkoloniaal theoretisch raamwerk zinvol is om te spreken over Roma. Aan de hand van twee concrete hypotheses tracht ik één onderzoeksvraag te beantwoorden: *worden Roma in Vlaanderen ontkoppeld van rechten die het EU-burgerschap voorziet?*

Het onderzoek gebeurde aan de hand van een case study met Roma in Vlaanderen als analyse-eenheid. Ik ontwikkelde een kader dat ik aan de hand van empirisch materiaal invulde. Ik bestudeer twee specifieke rechten die het EU-burgerschap voorziet: het recht op mobiliteit/verblijf en het recht op niet-discriminatie/niet-racisme. Het loskoppelen van het EU-burgerschap van de staat en het nationale burgerschap kan eigenlijk enkel theoretisch. Toch probeert deze verhandeling een *uitgezoomd* beeld te schetsen van twee van de rechten die het EU-burgerschap voorziet.

1.1) Roma

Roma¹ zijn de grootste etnische minderheid in Europa (Sali, 2015). Het is belangrijk stil te staan bij het begrip Roma. De term Roma werd aangenomen in Londen in 1971 op het eerste wereldcongres over Roma. Ook vanuit de Europese Unie werd gekozen voor het begrip Roma om verschillende groepen mensen te benoemen (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017). ‘Roma’ wordt in literatuur en beleid gebruikt om heel heterogene groepen mensen aan te duiden (Amitai & Delcour, 2017; De Genova, 2019), een “*transnational, multilingual, multireligious community*” (El-Tayeb, 2011, p. 178). De Europese Unie benoemt met Roma onder meer “*Roma, Sinti, Kale, Romanichels, Boyash/Rudari, Ashkali, “Egyptenaren”, Yenish, Dom, Lom, Rom, Abdal*”. Eveneens vallen onder de term woonwagenbewoners (Europese Commissie, n.d.).

Wanneer het gaat over beleid ten aanzien van Roma, is de Europese Unie een belangrijke actor (Ferreira & Kostakopoulou, 2016). Twee belangrijke Europese beleidsinitiatieven zijn de *Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015* en het *EU framework for national Roma integration strategies up to 2020* (Hemelshoet, 2011). Die initiatieven volgden uit de sociaal-economische marginalisatie en structurele discriminatie waar Roma mee te maken krijgen (Iusmen, 2018).

---

¹ Net als de Europese Unie (Europese Commissie, n.d.) gebruik ik het begrip Roma om heterogene groepen mensen te benoemen, waaronder woonwagenbewoners.

Nog steeds wonen Roma vaak in sloppenwijken en worden ze uitgesloten uit het onderwijs. Er heersen giftige vooroordelen en voorbeelden van geweld tegen Roma in Europa zijn talrijk (Danckaers, 2014). Assimilatiebeleid gebeurde vooral in Centraal- en Oost-Europa, maar elke Europese staat had dit soort beleid (Liégeois & Gheorghe, 1995, p. 10). Roma krijgen te maken met uithuiszettingen in onder meer Italië, Frankrijk, Roemenië, Hongarije, Bulgarije, Slowakije en Tsjechië. In Italië is er racistisch geweld tegen Roma. Onder bestuur van de regering Berlusconi, werden vingerafdrukken van Roma verzameld, onder wie zelfs kinderen (El-Tayeb, 2011, p. 184).

Onder meer in Roemenië krijgen Roma te maken met extreme armoede. Gevolgen daarvan zijn dat één op vier die ouder is dan 16, ongeletterd is en voor helft van Roma in Roemenië gezondheidszorg ontoegankelijk is. De uitzettingen op discriminerende gronden die het gevolg waren van de ‘illegale nomadenkampen’-uitspraken van president Sarkozy in Frankrijk in 2010 waren schendingen van het Sociale Charter van Europa volgens het Europees Comité voor Sociale Rechten. Tsjechië is berucht om de gedwongen sterilisatie van vrouwen, dit gebeurde tot 2007 (Danckaers, 2014): een duidelijke vorm van staatsgeweld tegen Roma. Ook Roma in België leven vaak in armoede en krijgen ze te maken met sociale uitsluiting (Van Campenhout, 2017).

1.2) Positionaliteit

Als onderzoeker heb ik een gevoelige positie. Ik ben niet-Roma en schrijf vanuit een academische instelling. Onder meer bell hooks herinnert aan het feit dat dit verdere stigmatisering meebrengt (Fremlova, 2018).

Niet alleen over mijn positie, maar ook over de woorden die ik gebruik, heb ik nagedacht. Net zoals Bogaert (2023) zal ik het hebben over *“geracialiseerde mensen”* om te verwijzen naar een sociaal en politiek proces dat mensen ondergaan waarbij een hiërarchie tussen groepen in stand wordt gehouden. *“Het verplicht ons stil te staan bij het gewelddadige proces dat aan de categorisering voorafging”* (Bogaert, 2023, p. 33-34).

1.3) Structuur van de masterproef

Het eerste onderdeel van de masterproef is het literatuuroverzicht. Het literatuuroverzicht heeft als doel een postkoloniaal analytisch kader naar voren te brengen dat zal gebruikt worden om het EU-burgerschap van Roma te bestuderen. Het tweede onderdeel is de uiteenzetting van de methodologie, case study. Daarbij wordt het analytisch kader ingevuld met empirisch materiaal om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Ten slotte wordt de conclusie voorgesteld.

2) Literatuuroverzicht

Het literatuuroverzicht volgt twee lijnen. Het eerste stuk bespreekt de postkoloniale theorie om te komen tot een begrip van de Roma subalterne en schendingen van hun EU-burgerschaprechten. Als tweede bespreek ik literatuur over het EU-burgerschap en gradaties van EU-burgerschap. Dit wordt gelinkt aan abject EU-burgerschap wat verbonden is met de case study van de masterproef.

2.1) Theoretisch kader: de postkoloniale theorie

Het postkolonialisme is een brede theoretische stroming waarin felle debatten gevoerd worden (Loomba, 2015, pp. 1-5). Centraal in het denken staan gekoloniseerde gebieden en de imperiale staten ermee verbonden. De postkoloniale theorie ontstond als academisch veld in de jaren '70, maar werd al eerder ontwikkeld door onder meer Aimé Césaire in de jaren '50 van de 20e eeuw. Ondertussen is er een groei van de postkoloniale theorie in Westers denken (Loomba, 2015, p. 1; Kelley, 2022, p. 175). In dit stuk van het literatuuroverzicht worden schrijvers uit de postkoloniale traditie besproken. Zij brengen concepten naar voren waar deze verhandeling mee aan de slag gaat.

Onder modern kolonialisme wordt in de literatuur de versie verstaan waarin landen verregerende economische vervormingen van gekoloniseerde gebieden doorvoerden en zij in een structureel ondergeschikte economische positie werden gebracht. Deze economische asymmetrie was een noodzakelijke voorwaarde voor de expansie van Europese economieën (Loomba, 1998, pp. 3-4). Uit het werk van Ania Loomba (1998) leert men echter in de eerste plaats dat *postkolonialisme* een dynamisch begrip is. In haar werk vraagt Loomba (1998, p. 14) zich af waar het postkoloniale begint en belangrijker: "*where is postcoloniality to be found?*". Belangrijk is dat Europese kolonisering voor een verdeling van macht zorgde, evenals bepaalde denkbeelden, racisme en uitsluiting die in de huidige wereld nog steeds bestaan, voortgevloeid uit dat kolonialisme (Bogaert, 2023, p. 15).

Net zoals Karl Marx, die beweerde dat kapitalisme ontmenselijkt, bewees Aimé Césaire hoe kolonialisme ontmenselijkt via *thingnification* (Loomba, 1998, p. 22). Dit concept werd uitgewerkt in *Discourse on colonialism*, een fundament voor postkoloniaal denken (Kelley, 2022, pp. 174-180). Césaire toonde gevolgen van kolonialisme en hoe instrumenten zoals racisme en geweld de kolonisator mee ontmenselijken (Bogaert, 2023, p. 278; Kelley, 2022, pp. 174-175). Dit leidde tot de immorilarisering van Europa (Césaire, 1972, pp. 32-39). Ook ontkracht Césaire de these dat kolonisering zou gaan over beschaving. "*they talk to me about civilization, I talk about proletarianization and mystification*" (Césaire, 2001, p. 44). Koloniale ideologie is daarbij een "*ideology of racial and cultural hierarchy*" (Kelley, 2022, p. 175).

Daarnaast toonde Frantz Fanon, in *The Wretched of the Earth*, onder meer economische en sociale gevolgen van kolonialisme (Kelley, 2022, p. 69). Fanon, één van de belangrijkste filosofen van de vorige eeuw, is één van de grondleggers van dekoloniseringsliteratuur (Bogaert, 2023, pp. 11-14). In *The Wretched of the Earth* ligt Fanons focus specifiek op geweld (Fanon, 2004; Kelley, 2022, p. 108; p. 25):

The violence which governed the ordering of the colonial world, which tirelessly punctuated the destruction of the indigenous social fabric, and demolished unchecked the systems of

reference of the country's economy, lifestyles, and modes of dress, this same violence will be vindicated and appropriated when, taking history into their own hands, the colonized swarm into the forbidden cities. (Fanon, 2004, pp. 5-6)

Fanon onderzocht hoe koloniseren en geweld werken op een psychologische manier (Bogaert, 2023, p. 11) en nam 'ras'- en klassentegenstellingen mee in zijn analyse (Loomba, 1998, pp. 22-23). Belangrijk is dat Fanon Césaires *thingnification* volgde en argumenteerde dat racisme mensen tot object maakt (Trehan & Kóczé, 2009, p. 58). Volgens Ding (2011, p. 22) toonden zowel Césaire (2001) als Fanon (2004) de verschillende gezichten van "*ethnic identity*" en "*national culture*" en belangrijker: de betekenis van deze begrippen voor verzet. Deze antikoloniale denkers leggen ook een ongelijk humanisme bloot (Bogaert, 2023). Wat Césaire en Fanon ook verbindt, is het gegeven dat ze koloniale mogendheden en hun kolonies niet als twee aparte plekken analyseren: ze zien het als één. Kennisproductie moet gezien worden in een netwerk dat beide omspant (Wekker, 2020, p. 122)

Een andere prominente plek binnen het postkolonialisme wordt ingenomen door Edward Said. Suids *Oriëntalisme* toonde volgens Bhambra (2014) hoe 'de ander' uit de geschiedenis van moderniteit werd weggelaten. Meer nog: moderniteit werd voorgesteld als iets dat 'westers' is. Op die manier was een rechtvaardiging van 'westerse' dominantie mogelijk, net als het samengaan van oriëntalisme als wetenschappelijk en imperiaal materiaal (Bhambra, 2014, p. 116).

Verder stelt Loomba (1998, p. 231) een reeks vragen die heel relevant zijn in postkoloniaal onderzoek, onder andere: "*to what extent did colonial power succeed in silencing the colonised?*" In deze context brengt Loomba Gayatri Chakravorty Spivak naar voren. Haar baanbrekend *Can the Subaltern Speak?* uit 1988 veranderde deze conversatie (Ding, 2011).

Gayatri Chakravorty Spivak argumenteert dat stilte wordt gecreëerd door patriarchale en koloniale dominantie evenals door academische stemmen (Bhambra, 2014). Spivak toont dat het niet mogelijk is voor de subalterne (vrouwen) om gehoord te worden. Ze hebben de middelen niet om een kennisproductie buiten de dominante op te zetten (Mellas, 2021). Hun woordenschat, ruimte, middelen zijn dezelfde: "*there is no space from which the sexed subaltern subject can speak*" (Spivak, 1988, p. 103).

Als de subalterne altijd door dominant discours gevormd wordt, moeten eveneens kennis en academische discours in dit licht gezien worden. Daarnaast is het zo dat als het klopt dat de subalterne een product is van dominant discours, academisch werk een instrument van dit koloniale discours is, onderdeel van hegemonie van staten. Beide argumenten tonen epistemisch geweld (Mellas, 2021) en verwijzen naar koloniale praktijken van kennis waarbij koloniale onderdanen worden getoond als 'de ander' (Petraki, 2020).

Spivaks punt is dat het net twee poststructuralistische intellectuelen zijn die beweren dat soevereiniteit van het individu niet bestaat: hun handelen is een afspiegeling van dominante discours, maar dit idee lijken ze achterwege te laten als het gaat over de subalterne. Hierdoor laten ze koloniale discursieve structuur buiten hun denken (Mellas, 2021). De subalterne kan dus niet spreken volgens Spivak (1988). De subalterne wordt uitgesloten van "*true (self-)representation*"

(Mellas, 2021, p. 16). Volgens Ding (2011) kan de subalterne eigenlijk wél spreken, maar er is geen ruimte waarin ze gehoord kunnen worden.

Denken over (epistemisch) geweld kan heel wat in beweging zetten. Net zoals Spivak die een intense vorm van geweld aanwijst, bedacht Fanon zich al vroeger: “*what in fact constitutes this violence? As we have seen, the colonized masses intuitively believe that their liberation must be achieved and can only be achieved by force*” (Fanon, 2004, p. 33). “*Getuigt het niet van enorme privileges en een zeer beperkt perspectief wanneer je niet ziet dat de huidige wereld al extreem gewelddadig is?*” (Kanobana, 2023, p. 296).

Dit kan ik linken aan de focus die El-Tayeb (2011) legt op het idee dat Europa een continent is dat kleurenblind is: alsof er geen racisme is, alsof er nooit fascistische regimes hebben bestaan gebaseerd op racisme. Meer nog: er wordt niet verteld hoe de afschuwelijke ideeën over ‘ras’ en racisme uit Europa over de wereld werden verspreid. Dit leidt tot een stilte over (neo-)koloniale verhoudingen (El-Tayeb, 2011). Dat de eeuwen van kolonisatie belangrijke elementen vormen voor kennisproductie en betekenisgeving die nog doorwerken, is het argument van Wekker (2016, p. 10). Alsof 400 jaar koloniale overheersing gewoon is uitgewist en de wereld met een schone lei begon. Dat is de basis voor Wekker’s argumenten in *Witte Onschuld*. Op basis van Saids culturele archief gelinkt aan raciale hiërarchie onderzoekt ze Nederlandse kennis over ‘ras’ (Wekker, 2020, pp. 8-9, 49-50). Dit roept vragen op over zulke processen in België/Vlaanderen. Ik volg de definiëring van Wekker van ‘ras’ die gaat over verhoudingen van macht, met uitkomsten in sociale relaties en levens van mensen (Wekker, 2020, p. 39). Mee in het begrip van ‘ras’ in deze masterproef zit ook het besef van Fanon dat een persoon van kleur pas zwart wordt *in relatie tot* witte personen (Bogaert, 2023, p. 127).

Net zoals Wekker (2020) was het denken van Lentin (2008) een inspiratie, niet enkel voor het postkoloniaal theoretisch raamwerk, maar ook doorheen het onderzoek van deze masterproef. Volgens Lentin (2008) is er een tegenstelling in ‘westerse’ maatschappijen vandaag: aan de ene kant is er het idee dat de maatschappij democratisch en antiracistisch is. Het andere gezicht van die ‘westerse’ maatschappijen toont echter een sterke criminalisering van migranten en ziet hen als ‘de ander’.

Daarnaast definiëren schrijvers Trehan & Kóczé (2009) kolonialisme als instrument om asymmetrische politiek-economische verdelingen van macht te behouden. De schrijvers bespreken het kruispunt van postkoloniale studies en de hedendaagse, onderdrukte positie van Roma. Bouwend op het werk van Spivak vragen deze auteurs zich af: kan de Roma-subalterne spreken? Zij herkennen in de hedendaagse onderdrukking van Roma geracialiseerde hiërarchieën en een neokoloniale dynamiek. Kolonialisme verwijst dan naar macht van minder sterke groepen (Trehan & Kóczé, 2009).

Wat voor mij schrijvers zoals Césaire (2001), Fanon (2004) en Spivak (1988), maar ook Trehan & Kóczé (2009) verbindt, is dat ze het niet enkel hebben over een vorm van geweld, maar ook over een *kolonisering van mensen*, waarbinnen verschillende vormen van geweld zitten. Al deze postkoloniale auteurs wijzen op het feit dat kolonialisme verdergaat dan kolonisatie van gebieden, maar gaat over een dehumanisering, zowel epistemisch (Spivak, 1988) als psychologisch (Fanon, 2004) en doet

denken aan Sali's (2015) *kolonisatie van groepen*. Belangrijk is dat minderheden in Europa en groepen mensen in het Globale Zuiden beiden onderdeel geweest zijn van koloniale structuren, maar de ervaringen kunnen niet als één gezien worden (Lomba, 1998, pp. 8-14).

Op die manier kunnen materiële aspecten en categorieën in hedendaagse maatschappijen in een ander licht geplaatst worden. Een eerste voorbeeld vond ik terug in het werk van Boyce Davies (2008) die aan de hand van het leven en werk van Claudia Jones toont hoe kwesties van grenzen, burgerschap en het hebben van een paspoort een andere betekenis krijgen vanuit een (post)koloniaal perspectief. Een tweede voorbeeld is hoe Cittadini (2019) wijst op het gevaar van het begrip 'cultuur'. Vaak is het alsof enkel minderheidsgroepen een 'cultuur' hebben. Die 'traditionele cultuur' wordt dan lijnrecht afgezet tegen 'het westen'. Dit linkt Cittadini (2019) aan koloniale dynamieken waarbij uitbuiting zelfs rechtvaardig lijkt, omdat de groepen niet 'beschaafd' zijn. Verder wordt een geproduceerde categorie toebedeeld aan gekoloniseerden, die onder meer hun kennisproductie buiten beschouwing laat.

2.1.1) Roma subalterne in de postkoloniale theorie

Net zoals aangegeven in het vorige onderdeel, gaat kolonialisme verder dan de gebiedsexpansie van Europese staten. In dit stuk ga ik dieper in op koloniale relaties tussen Roma en niet-Roma. In deze verhandeling wordt naar navolging van Spivak de term 'Roma subalterne' gebruikt. 'Subalterne' werd beschreven door Antonio Gramsci als groepen die geen deel uitmaken van de dominante groepen. Een kenmerk van een subalterne groep is dat ze in mindere mate instellingen bezit die voor representatie zorgen (Ding, 2011).

Als eerste wijzen politiek-economische redenen op koloniale verhoudingen. Onder meer door ongelijke verhoudingen in politiek in Europa worden Roma nog steeds gezien als 'minderwaardig' (Sali, 2015). Ook Trehan & Kóczé (2009) verwijzen naar de asymmetrische, bredere, economische verhoudingen in de maatschappij. Roma hebben de herinnering van de Porajmos, maar eveneens die van dominantie, racisme en uitsluiting (El-Tayeb, 2011; p. 178; Sali, 2015). Het is Fejzula (2019) die stelt dat de koloniale analyse van Fanon (2004) resoneert met machtsverhoudingen waar Roma in vervat zitten in Europa.

Een politiek-economische link die gemaakt kan worden om Roma te plaatsen in postkoloniaal denken is de assimilatie die Roma werd opgedrongen in Oost-Europa de voorbije decennia. Onder meer het verplicht doen verhuizen van groepen werd ook toegepast in kolonies. Belangrijk is het inzicht dat dit ook werd gedaan om de groepen te kunnen 'controleren' (Cittadini, 2019). Dit verwijst naar eerder besproken werk van Césaire (2001) waarin hij wees op een fel verschil tussen koloniseren en 'beschaven'.

Dominante groepen hebben subalterne groepen steeds uitgesloten van de maatschappij door ze uit huizen te zetten en huizen te vernielen. Dit punt illustreert Cittadini (2019) aan de hand van bell hooks' observaties in de Verenigde Staten. De onzekerheid die gepaard gaat met het niet-hebben van een woning is een ervaring waar sommige Roma in de EU mee kunnen relateren. Dit leidt tot een constante dreiging van uitzettingen die precare omstandigheden in de hand werken.

Als tweede argumenteert Sali (2015, p. 6) dat Roma geracialiseerd worden en dat Roma door niet-Roma als “*exotic subjects representing the Orient*” gezien worden. Sali (2015) linkt hiervoor naar Saïds Oriëntalisme. Saïds denken hierin was transformerend in de zin dat het ook werk ten aanzien van minderheden mee vorm begon te geven (Marushiakova- Popova & Popov, 2017). Daarnaast gebruiken Trehan & Kóczé (2009) ‘othering’ om het te hebben over het geweld dat gepleegd wordt tegen Roma, dat voortkomt uit antigypsyism. Volgens Trehan & Kóczé (2009) is er een koloniale objectivering ten aanzien van Roma. Racistische praktijken kunnen worden gezien als koloniale praktijken. Er is niet alleen een stilte over deze onderwerpen, Trehan & Kóczé (2009) tonen met de term ‘infra-menselijkheid’ de onzichtbaarheid van Roma in discours. Roma bestaan volgens hen in hoofden van niet-Roma als ‘de andere’.

Deze redenen tonen dat postkoloniale analyse inzichten biedt in de manier waarop macht van Europese staten ten aanzien van subalterne groepen blijft voortleven (Cittadini, 2019). Daarnaast is het zo dat de globalisering van de postkoloniale theorie zorgt voor een invalshoek om postkoloniale relaties tussen groepen te bestuderen. Maar, gegeven dat er nog geen echte Roma-stem is in de postkoloniale theorie over Roma, toont dat de Romani-positie in Europa wordt gehinderd. Redenen hiervoor zijn als eerste het feit dat de focus binnen de postkoloniale theorie traditioneel gezien ligt op koloniseren tussen staten, minder op het koloniseren van groepen. Daarbij komt als tweede dat Roma woonden in verschillende landen en onder verschillende regimes (Sali, 2015).

Het tekort aan kennisproductie door Roma moet ik problematiseren. Om te beginnen is weinig literatuur door Roma zelf geschreven. Dit maakt het moeilijk om wat Sali (2015, p. 5) een “*postcolonial positioning*” noemt van Roma te kunnen afleiden. Daarnaast is het zo dat literatuur door niet-Roma onderzoekers deel uitmaakt van een reproductie van negatieve beeldvorming (Mirga-Kruszelnicka, 2018).

Op deze bevindingen bouwend, kan ik Roma in Europa binnen een postkoloniaal kader begrijpen. De postkoloniale theorie biedt inzicht in gevolgen en processen van politiek-economische kolonisatie, evenals gevolgen en processen van kolonisatie van groepen. Concluderend belicht ik Sali (2015), die pleit voor meer Romani-stemmen in de postkoloniale theorie.

2.2) Conclusie postkoloniale theorie

Vanuit het denken van onder meer Césaire (2001), Fanon (2004), Spivak (1988) en Wekker (2020) legde ik een focus op racisme/ontmenselijking en geweld, evenals kleurenblindheid en de onmogelijkheid om de Roma-subalterne te horen in (huidige) koloniale structuren. Het punt van dit deel van het literatuuroverzicht ging over *kolonisatie van groepen* (Sali, 2015). Wekker (2020) bracht kwesties van ‘ras’ in de hedendaagse Nederlandse maatschappij, wat vragen doet rijzen over België/Vlaanderen. Ik besprak auteurs die al over Roma vanuit een postkoloniaal raamwerk schreven, onder andere Trehan en Kóczé (2018). Zij concludeerden dat er een geracialiseerde hiërarchie voortleeft vandaag.

2.3) Situering van EU-burgerschap in het academisch debat

Academische debatten over EU-burgerschap, worden in de literatuur vaak in een breder kader geplaatst dat gaat over burgerschap van staten en spanningen die er zijn over wie lid is en wie niet. Globalisering op onder meer economisch vlak gaat samen met het uiteenvallen van staten, een *“resurgence of ethnic, nationalistic, religious and linguistic separatism”* (Benhabib, 1999, p. 710). Aanspraken over mensenrechten en het gegeven dat staten soeverein zijn, leidt tot conflicten. Volgens Benhabib (1999, p. 710) is er altijd een ‘wij-zij’-denken voortgekomen uit ideeën van soevereiniteit. Bijna nooit valt de identiteit van de dominante groep die soevereiniteit heeft samen met die van groepen die verblijven en waarover de eerste een machtspositie hebben. Ook Lentin (2008) wijst op een ‘wij-zij’-denken. Door ideeën van een kosmopolitisch Europa te bekritisieren, toont Bhambra (2016) dat Europese staten hun koloniale verleden ontkennen. Er is geen plaats voor diegenen die als ‘de ander’ begrepen worden. Die spanning zit mee in politieke dynamieken waarbij minderheden worden uitgesloten. Ook Cittadini (2019) schrijft over een heropleving van onder meer xenofobie in Europa.

De spanning tussen de natiestaat en het niet-naleven van gelijkheid voor de wet is centraal in Hannah Arendts denken over burgerschap. Wanneer een situatie gecreëerd wordt waarbij rechten niet voor iedereen gelijk zijn, wordt de staat een plek met *“over- and underprivileged individuals”* (Arendt, 1973, p. 290). Arendt schrijft dat wanneer groepen mensen geen zelfbestuur hebben, ze bijna geen basisrechten hebben. Er is geen overheid die het voor staatlozen opneemt (Arendt, 1973, pp. 291-292). Dit linkt Arendt (1973) aan het ‘recht om rechten te hebben’ of het ‘recht op burgerschap’, wat volgens haar het meest essentiële recht is. ‘Het recht om rechten te hebben’ gaat over het recht om te behoren tot een georganiseerde gemeenschap. Rechten kunnen enkel bestaan voor mensen als ze binnen een politieke gemeenschap opgenomen worden (De Schutter & Peeters, 2020, pp. 121-124; Getachew, 2020, p. 97). De mens kan pas mens-zijn in de politieke dimensie, zonder de politieke dimensie verzwakt de mens zijn menselijkheid. Voor Arendt hebben mensen enkel rechten als ze als legaal worden beschouwd: hun politieke gemeenschap moet hun gelijkheid erkennen (De Schutter & Peeters, 2020, pp. 121- 124):

The fundamental deprivation of human rights is manifested first and above all in the deprivation of a place in the world which makes opinions significant and actions effective... They are deprived, not of the right to freedom, but of the right to action; not of the right to think whatever they please, but of the right to opinion. Privileges in some cases, injustices in most, blessings and doom are meted out to them according to accident and without any relation whatsoever to what they do, did, or may do. We became aware of the existence of a right to have rights... (Arendt, 1973, p. 296)

En daarmee is de cirkel rond voor Arendt (1973): het recht dat elk individu deel uitmaakt van een politieke gemeenschap, moeten mensen zelf toelaten. Zelf had ze hier het minste vertrouwen in, zelfs een wereldoverheid zou dit volgens haar niet nastreven (Arendt, 1973, p. 298).

2.3.1) Debatten over EU-burgerschap

De oprichting van het EU-burgerschap (het Europese burgerschap ontstond in 1992 met het Verdrag van Maastricht) wekt heel wat discussies op en binnen het academische debat is het onderzoek naar EU-burgerschap talrijk. De inspiratie voor deze verhandeling is het denken van Benhabib (1999) over burgerschap en politiek lidmaatschap in Europa. In deze masterproef voeg ik een deel toe: Europees

burgerschap van Roma. Anders dan Benhabib in haar essay van 1999, richt ik mij op mensen die het EU-burgerschap verworven hebben, maar naar mijn hypothese hun rechten geschonden zien.

Er is geen consensus in de literatuur over de betekenis van het EU-burgerschap (Aradau et al., 2013, p.138). De oprichting van het EU-burgerschap bracht academisch debat teweeg over onder meer staatsvorming en de betekenis van supranationaal burgerschap (Kostakopoulou, 2008). Debatten kan ik ruim in twee categorieën plaatsen. Een eerste lijn ligt tussen schrijvers die vinden dat het EU-burgerschap omschreven kan worden als een burgerschap dat een bepaalde status biedt, dat in zekere zin losstaat van een 'marktburgerschap' of niet (Szpunar & López, 2017). Zeker in de jaren '90 was er een consensus dat het EU-burgerschap symbolisch zou blijven. Het Verdrag van Maastricht zou weinig veranderen aan de constructie van de EU (Kostakopoulou, 2008). Zo is het hebben van een nationaliteit van een EU-lidstaat een vereiste om het EU-burgerschap te hebben (Szpunar & López, 2017), wat kan wijzen op een subordinate rol. Aan de andere kant leggen schrijvers de nadruk op het feit dat het EU-burgerschap andere manier van integratie kan zijn, die wel verdergaat dan marktintegratie (Iglesias Sánchez, 2017; Szpunar & López 2017).

Schrijvers die het eens zijn over het feit dat het Europese burgerschap meer is dan een juridisch normatief concept, debatteren daarnaast over de precieze betekenis van het EU-burgerschap. Dit is de tweede lijn in academisch debat. Benhabib (1999) schreef dat:

Clearly, Union membership is intended to be more than that. It is not just a passive status but is also intended to designate an active civic identity. Members of the union can settle anywhere in the Union, take up jobs in their chosen countries, and can vote, as well as stand for office in local elections and in elections for the Parliament of Europe. (Benhabib, 1999, p. 717)

Ook Balibar (1996) argumenteert dat Europees burgerschap niet enkel normatief juridisch gezien kan worden. Het Verdrag van Maastricht "*marked an irreversible stage in the emergence of a political entity*" (Balibar, 1996, p. 373). Kostakopoulou (2008) argumenteert dat een institutionele dynamiek in gang werd gezet met het Europese burgerschap. Door onder meer het Europees Hof van Justitie en de opkomst van de richtlijn burgerschap werd het EU-burgerschap betekenisvol. Evenals de benoeming van een EU-commissaris voor Justitie, grondrechten en burgerschap toont dit (Kostakopoulou, 2014).

Voor andere politieke denkers is het onder andere vrij verkeer dat ingekapseld zit in het EU-burgerschap bewijs van een aparte status die verdergaat dan nationaal lidmaatschap (Aradau et al., 2013; Carrera & Faure Atger (2009).

Ten slotte stuurt het EU-burgerschap steeds in grotere mate nationaal beleid (Szpunar & López, 2017). In dezelfde lijn betogen Sarmiento & Sharpston (2017, p. 226) dat het EU-burgerschap meer is dan een juridisch gegeven, het is een overeenkomst, met een symbolisch aspect. Het EU-burgerschap geeft zo mee vorm geeft aan onder andere emotionele aspecten (Szpunar & López, 2017).

2.3.2) Recht op verblijf en recht op niet-discriminatie

Volgens Bhabha (2017) zijn de voordelen die aan het EU-burgerschap verbonden zijn mobiliteitsprivileges en niet-discriminatieprivileges. Ook Maas (2008) belicht de politieke pijler naast de economische pijler van de EU. Het EU-burgerschap biedt voordelen, waarvan het recht op verblijf er één is (Maas, 2008). Het recht op verblijf is volgens Iglesias Sánchez (2017, p. 374): *“the legitimate claim to resist movement, to actively exercise the individual choice not to move”*. Volgens haar is het zo dat wanneer nationaliteit en territorialiteit ontkoppeld worden, het afdwingen van het recht op verblijf een pak moeilijker is. Dit linkt Iglesias Sánchez (2017) aan gedwongen migraties die plaatsvinden in de EU. Voor de schrijver staat het vast dat het recht op verblijf een noodzakelijkheid is die voortkomt uit het recht op vrij verkeer. Het EU-burgerschap veranderde het recht op verblijf. Het EU-burgerschap heeft onder andere het verblijfsrecht uitgebreid. Het resultaat is een wijziging van het recht, dat afdwingbaar werd in de hele EU. Hier volgt een supranationaal recht op verblijf uit, verbonden aan het EU-burgerschap (Iglesias Sánchez, 2017).

Even belangrijk is de literatuur die het 'onliberale' onderdeel van vrij verkeer en recht op verblijf in de EU belichten. Als eerste is het volgens Aradau et al. (2013, p. 138) zo dat vrij verkeer fel beperkt is omdat het binnen een kader van veiligheid zit. Mensen hebben niet helemaal vrij verkeer in de EU. Het recht hangt af van nationaal burgerschap, ook als inkomen (de staat waar men verblijft, kan na de drie maanden vragen om economische zelfredzaamheid te bewijzen). EU-burgers kunnen uit de staat gezet worden als bij problemen met betrekking op onder andere de openbare orde (Carrera & Faure Atger, 2009; Hepworth, 2012). Op die manier argumenteren Aradau et al. (2013, p. 137) dat het enkel een recht is voor de mensen die bepaalde economische middelen hebben.

Als tweede liet de nationale grond van het EU-burgerschap 'onliberale maatregelen' door lidstaten toe. De burgerschapsrichtlijn bleek in veel staten niet omgezet. Dit toont aan hoe er *“classes of European citizenship”* zijn, met name voor mensen uit derde landen (Carrera & Faure Atger, 2009, p. 14).

Schrijvers hebben zich fel uitgesproken tegen de 'verschillende klassen van burgerschap' die het directe gevolg waren van de overgangsregelingen binnen de Europese Unie. De overgangsregelingen hielden onder meer het sluiten van de arbeidsmarkt in. Op die manier werden gradaties in het EU-burgerschap gemaakt en lieten bepaalde wetgevende kaders toe. Dit bleek negatief voor mensen uit derde landen (Carrera & Faure Atger, 2009). Ook Maas (2008) toonde de exclusiviteit van het Europees burgerschap aan. Mensen die geen staatsburgerschap hebben, worden benadeeld. Ook Garcés (2020) herkende gradaties in onder meer burgerlijke rechten.

2.4) EU-burgerschap van Roma

Binnen burgerschapsstudies verrichten schrijvers al werk naar posities van Roma in verband met burgerschapsrechten. Een belangrijk stuk daarvan wordt gelinkt aan migratie van Roma (Aradau et al., 2013; Sardelić, 2021, p. 10). Het is zo dat het concept van mobiliteit sterk ingeperkt wordt door structurele immobiliteit. Roma mét EU-burgerschap worden volgens Ferreira & Kostakopoulou (2016) tegengehouden om hun recht op vrij verkeer te gebruiken. Sardelić (2019) argumenteert dat

het dominante beeld van de 'arme Roma-migrant' zelfs ingezet wordt om aan te geven dat het EU EU-burgerschap begrensd is.

Daarnaast worden door verschillende auteurs verschillende 'klassen van burgerschap' van Roma waarnaar verwezen werd in het vorige onderdeel, herkend. In academisch debat spreekt men vaak over 'randen van burgerschap' om het over minder geprivilegieerde groepen, waaronder Roma, te hebben (Kostakopoulou, 2014; Sardelić, 2021; Yildiz & De Genova, 2018) en hoe sommige EU-burgers als buitenlanders gezien worden. Zo zijn er grenzen aan het EU-burgerschap (Castañeda, 2015; Kostakopoulou, 2014).

Yildiz en De Genova (2018) linken EU-burgerschap met onder meer racialisering, marginalisering, securitisering en criminalisering van Roma. Volgens Aradau et al. (2013, p.138) gaat voor Roma het perspectief steeds over sociale bescherming, criminalisering en securitisering. Yildiz en De Genova (2018) verbinden mobiliteit van Roma met 'grenzen van Europa' die men kan terugvinden in extreemrechts en racistisch discours en partijen in Europa. Roma worden steeds voorgesteld als niet-Europees, ondanks het feit dat ze EU-burgers zijn. Hun uitoefening van hun rechten als Europese burgers wordt bemoeilijkt (van Baar, 2011). Een uitkomst van dit soort discours is volgens dat veel Roma-gezinnen in Polen bijvoorbeeld kozen voor 'onzichtbaarheid'. Hiermee bedoelt Kostka (2019) dat Roma geen contact willen met overheidsdiensten. Roma-gezinnen gaan wonen op afgelegen plaatsen. Wanneer mensen gemarginaliseerd wordt, is onzichtbaarheid volgens de schrijver een instrument tegen staatsgeweld.

Het concept 'semi-burgers' wordt gebruikt door Sardelić (2017), die het linkt met irregularisatie van migratie. Dominante narratieven tonen Roma alsof ze 'uitkeringstoeristen' zijn. Volgens deze schrijver is het zo dat EU-lidstaten de migrantenstatus van Roma irregulariseren. Roma-migranten die het EU-burgerschap bezitten worden gezien als inwoners van derde landen. Aan de basis hiervan ligt het feit dat Roma in hun thuisland 'semi-burgers' zijn (Sardelić, 2017): het staatsburgerschap van de thuislanden van Roma voorziet hen niet met de rechten waar ze recht op hebben. Gegeven dat Roma-migranten zich bevinden in de ruimte tussen een reguliere en een irreguliere migrantenstatus, bewijst Sardelić (2017) dat staten de migrantenstatus van Roma irregulariseren. Sardelić's (2021) werk is innovatief in de zin dat ze niet enkel directe vormen van antigypsyism meeneemt in de analyse, maar ook juridische initiatieven en een beleid dat hoort bij burgerschapsstudies.

Zo'n semi-burgerschap is problematisch. Het blijft belangrijk de heterogeniteit van Roma-gemeenschappen te benadrukken. Sommige Roma hebben toegang tot rechten voorzien via staatsburgerschap, voor sommigen wordt een recht zoals recht op verblijf ingeperkt, terwijl een andere groep stateloos is (Sardelić, 2017). de Verneuil (2016) onderzocht het EU-burgerschap in context van Roma-rechten en meer bepaald de stateloosheid van Roma. Soms is het zo dat Roma geen duidelijke juridische status krijgen of geen staatsburgerschap, waardoor mensen stateloos worden. Ook Bhabha (2017) bespreekt stateloosheid. Soms hebben mensen bijvoorbeeld geen huurcontracten. Op die manier faalt nationale burgerschap voor sommige Roma en zijn ze stateloos. In Tsjechië werden Roma geen staatsburgerschap gegeven, omdat ze geen middelen hadden om juridische kosten te betalen. Ook in Italië kunnen Roma niet staatsburgerschap krijgen, onder meer omdat ze de verblijfplaats van hun ouders niet kunnen bewijzen. Dit zorgt ervoor dat Roma geen sleutel hebben tot Europees burgerschap. Stateloosheid heeft als gevolg dat mensen geen

aanspraken meer kunnen maken op basisrechten zoals gezondheidszorg. Roma met EU-burgerschap zijn dus niet diegene die het meest kwetsbaar zijn (De Coninck, 2013).

Heel interessant is hoe Aradau et al. (2013) het EU-burgerschap van Roma in de praktijk hebben onderzocht. Centraal in het onderzoek van Aradau et al. (2013) staat de demonstratie van 8 juni 2008 in Rome tegen Berlusconi's beleid. Roma die zich verzamelden en betoogden is volgens de schrijvers hoe Roma hun burgerschap in eigen handen namen. Hun anders beperkte politieke zichtbaarheid wijst op een mindere status van Roma in hedendaags Europa. Veiligheidswetten leidden tot onder meer uitzettingen en bemoeilijken politieke participatie (Aradau et al., 2013, p. 136).

Ten slotte haal ik De Coninck (2013) aan. In haar rechterlijk analyse beschrijft de auteur dat er ook discriminatie van Roma in Vlaanderen is, onder meer door haatzaaiende uitspraken die gebeuren door politici en andere stemmen in publieke debatten. Ook het grote, structurele gebrek aan sociale huisvesting is voor Roma-gezinnen problematisch, zo vinden zij moeilijk huisvesting, wat sterk verband houdt met hun Europees recht op verblijf (De Coninck, 2013).

2.4.1) Antigypsyism en racialisering

In de literatuur is er een consensus dat Roma in verschillende staten een geracialiseerde minderheid zijn (De Genova, 2019, p. 34; El Tayeb, 2011, xiii-xv; Hepworth, 2012; Sardelić, 2019; Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017). Op die manier worden grenzen opgezet om een bepaalde hiërarchie in machtsverdeling te behouden (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017). In het postkoloniale denken besprak Lentin (2008) al dat racisme in Europa deel uitmaakt van het idee van 'moderniteit' dat er zou zijn in Europa.

Racisme tegen Roma wordt in de literatuur en Europees beleid antigypsyism (Romahaat) genoemd. Antigypsyism is gebaseerd op stereotypering, stigmatisering en dehumanisering (Europese Commissie, 2018; Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017). Antigypsyism gaat uit van homogeniteit van Roma, vertrekkend van een begrip van een bepaalde 'cultuur'. Er is racisme tegen Roma, waarbij een verschil wordt geconstrueerd tussen Roma en niet-Roma door onder meer stereotypering en discriminatie (Crețan, Covaci & Jucu, 2023). Irregularisering van mobiliteit, maar ook de 'identiteit' van Roma gaan samen met vooroordelen zoals 'criminelen', 'nomaden' en 'welvaartsprofiteurs' (van Baar, 2011). In sommige gevallen worden ze ontmenselijkt, mede door neoliberaal beleid dat hen illegaal maakt, door Kózcé (2018) beschreven als irregularisering.

Ook is het zo dat beleid in Europa kleurenblind is (El-Tayeb, 2011, p. 53; Magazzini & Piemontese, 2019), wat wijst op een sterke paradox eerder naar verwezen in het overzicht van de postkoloniale theorie. Er zijn voldoende problemen in Europa gelinkt aan racialisering, net als verzet ertegen, maar er is een onzichtbaarheid in academisch werk (El Tayeb, 2011, xiii). Yıldız en De Genova (2018) wijzen op de tegenstrijdigheid die vaak in Europese debatten wordt opgemerkt. Er wordt gesproken over antiracisme, maar:

By failing to uphold a critical analytical category of race, and thus, a theory of racism as the historically specific sociopolitical production of historically mutable racial distinctions and

meanings, any purported anti-racist politics will tend to amount to a merely liberal politics of anti-discrimination. (Yıldız & De Genova, 2018, p. 431)

El-Tayeb (2011) steunt op het onderzoek van Anderson uit 2005 dat aantoonde dat groepen mensen die deel uitmaakten van arbeidsmigratie naar Duitsland nog steeds gezien worden als 'migrant', ondanks het feit dat ze EU-burgers zijn. Dit linkt El-Tayeb (2011) aan wat ze noemt langetermijnprocessen van racialisering. Die processen keren terug in literatuur over racisme tegen Roma. Of verschillen tussen Roma en niet-Roma geframed worden als 'cultureel' of 'etnisch', ze maken onderdeel uit van een bredere, 'raciale ondergeschiktheid' (Yıldız & De Genova, 2018). Het zorgwekkende aspect van racialisering is dat het van 'natuurlijke' gegevens uitgaat. De verschrikkelijke impact van het maken van een onderscheid over 'ras' is mogelijk door de het begrijpen van ongelijkheid als 'natuurlijk' (Yıldız & De Genova, 2018).

Een stuk van de racialisering van Roma komt voort uit de tegenstelling 'nomaden-sedentair'. Roma worden als nomaden gezien en worden afgezet tegen de 'sedentaire' maatschappij (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017), gelinkt met discours dat Roma 'onproductief' en 'stateloos' zijn (Hepworth, 2012). Roma worden op die manier voorgesteld als 'crimineel' (Mirga-Kruszelnicka, 2018; Vincze, 2014; Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017). Migratie en werkloosheid worden geracialiseerd (Mirga-Kruszelnicka, 2018). Roma worden gezien als minderwaardig in die mate dat zelfs hun mensenrechten in vraag worden gesteld (Vincze, 2015).

Belangrijk is het gegeven dat sedentaire Roma even geracialiseerd worden. Dat toont het ander stuk van racialisering van Roma-groepen: de tegenstelling die witte Europeanen maken tegen Roma als mensen van kleur. Yuval-Davis, Wemyss en Cassidy (2017) verwijzen naar de bekende uitspraak van Stuart Hall "*class is the modality in which race is lived*". De racialisering van Roma is ook gelinkt aan projecten van integratie waarbij Roma keer op keer als 'de ander' worden voorgesteld. Roma worden als 'inferieure groep' gezien en zo geracialiseerd (Vincze, 2015). Voor Yıldız & De Genova (2018) is de marginale positie van Roma-migranten een resultaat van racialisering van Roma.

Daarnaast stellen auteurs dat migratie van Roma geracialiseerd wordt. Belangrijk is ook dat migratie van Roma op die manier naar voren wordt gebracht, dat het bijna als een algemeen cultureel kenmerk wordt begrepen van een zogenaamde 'Roma-cultuur'. Roma-migranten, ook met het EU-burgerschap, worden als de 'de ander' geconstrueerd en geracialiseerd (Kózcé, 2018). Aan mobiliteit van Roma worden racialiserende en criminaliserende etiketten gegeven (Yıldız & De Genova, 2018). Het universeel burgerschapsregime voor Roma kan dus grondig in twijfel worden getrokken. Gezien de uitzettingen van Roma met het EU-burgerschap in de EU, kan de link met ongelijke verhoudingen tussen groep op basis van 'ras' of klasse gemaakt worden (Yıldız & De Genova, 2018).

Ten slotte leidt naast het uitgaan van een 'ondergeschiktheid' racialisering tot 'deporteerbaarheid' van 'Roma'. Kózcé (2018) schrijft dat onderzoekers zoals Hepworth (2012) te weinig het verband zien met racialisering en neoliberale beleidsacties die zorgen voor onder meer deporteerbaarheid. Volgens Kózcé (2018) trekt men grenzen tussen 'witte' en 'Roma-migranten'.

2.4.2) Securitisering

Voor Arendt was het ontbreken van bescherming van een staat het probleem (voor vluchtelingen), volgens De Genova (2019, p. 33-34) ligt het voor Roma nu anders: ondanks het bezit van een EU-paspoort, komen Roma in aanraking met discriminatie via een overmaat aan staatstoezicht. Dit verwijst naar het politiekwetenschappelijke begrip securitisering, waar onder meer Yildiz en De Genova (2018) onderzoek naar deden.

Na 1989 werden Roma steeds meer naar voren gebracht als 'veiligheidsprobleem' (van Baar, 2018). Securitisering van Roma-migratie gaat over het voorstellen van Roma als 'een bedreiging' voor onder meer socialezekerheidsstelsels en laten overheden toe maatregelen zoals uitzettingen toe te passen. Dit gaat samen met onder andere de uitsluiting van Roma door irregularisering van hun mobiliteit en het ontkennen van een stem van Roma (van Baar, Ivasiuc, & Kreide, 2019, p. 5). Een ander aspect dat te maken heeft met securitisering van mobiliteit van Roma is criminalisering van Roma (van Baar, Ivasiuc, & Kreide, 2019, p. 7). Net zoals van Baar, argumenteert Kózcé (2018) dat Roma worden gezien als 'irregulier' en 'veiligheidsbedreigingen' (Kózcé, 2018). Meer nog: Roma met EU-burgerschap worden uitgezet, enkel op basis van hun etniciteit, stelt Kostka (2019).

De Genova (2019, p. 32) argumenteert op een gelijkaardige manier: Roma zijn geen 'echte burgers'. Hun EU-burgerschap beschermt hen niet tegen bijvoorbeeld politieoptreden. De uitzetting van Roma in Frankrijk in 2010 droeg hier in grote mate aan bij. Dit werd fel besproken in media, als een kwestie van securitisering, alsof de mensen een bedreiging waren voor de openbare orde of socialezekerheidsstelsels (van Baar, 2018). Securitisering gebeurt ook in Italiaanse openbare ruimtes, waar Roma als 'veiligheidsrisico' voorgesteld worden (Hepworth, 2012). Even problematisch is dat: *"the extremely bad housing and health situations in the camps - which are primarily the effects of how the system has been developed - tend to be naturalized as the normal, yet substandard, way in which the Roma live"* (van Baar, 2011, p. 207). Voor Yildiz & De Genova (2018) is er geen sprake van recht op mobiliteit binnen het EU-burgerschap voor Roma. Volgens de schrijvers is er securitisering van Roma die het recht op vrij verkeer van Roma-inperkt en hun arbeidsrechten net als socialezekerheidsrechten afneemt.

Daarnaast is het ook relevant het te hebben over segregatie wanneer het gaat over securitisering. Segregatie in locaties, huisvesting maar ook in onderwijs is een vorm van *"social rights deprivation"*. Het houdt een hiërarchie in stand en zorgt voor sommige groepen voor bijvoorbeeld minder arbeidskansen (Szalai, 2020, p. 87). Segregatie houdt politieke representatie tegen en zo ook burgerschapsrechten (Szalai, 2020, pp. 85-86). Zo wordt een venijnige cirkel van disengagement in stand gehouden: men gelooft dat marginalisatie van Roma een gevolg is van een bepaalde 'desinteresse' in het politieke en het geloof dat ze meer actief moeten zijn in politiek. Maar het is net de segregatie die dit tegenhoudt (Szalai, 2020, p. 83).

Geracialiseerde securitisering

Threatened by insecurity on a daily basis, it is not to be expected that such individuals will make improvements to the condition of their homes, create economies or invest in the long-term schooling of their children. However, if they do not do these things, they become

further racialized; i.e. removed from the category of persons or humans who are 'able' to conform to societal norms. (Vincze, 2015. p. 73)

Securitisering van mobiliteit van Roma komt samen met racialisering van Roma en het voorstellen van mobiliteit van Roma als 'minder wenselijk' (van Baar, Ivasiuc, & Kreide, 2019, p. 6). Ybarra (2019) brengt via haar werk over Midden-Amerikaanse migranten racialisering en securitisering samen. En brengt de literatuur over securitisering zo in een ander gebied. De constructie van deportabiliteit via een steeds herhaald narratief over illegaliteit en criminalisering, leidde tot het construeren van immigranten als illegale personen, evenals een racialisering van de migranten (Ybarra, 2019)

Het punt van Ybarra (2019) doet denken aan securitisering van Roma in Europa en het gegeven dat ze gelinkt worden met deportabiliteit (van Baar, 2018). Enerzijds leidde uitzetting en uitzetbaarheid van Roma tot gedwongen mobiliteit. Anderzijds zijn raciale gettovorming en segregatie een soort immobiliteit dat Roma opgedrongen wordt. Dat we de securitisering van Roma moeten zien in een breder kader, argumenteert van Baar (2018). Dat bredere beeld gaat over het irreguleren van Roma en andere migranten. Strategieën zoals 'securitisering' positioneren Roma als onder meer 'crimineel' en 'minderwaardig'. Via die woordenschat worden racialiserende maatregelen tegen de Roma genormaliseerd waaronder uitzetting en verscherpt toezicht door de staat.

Ook Fejzula (2019) kaart racialisering en ontmenselijking van Roma aan en trekt een parallel tussen de koloniale analyse van Fanon en Roma in Europa. In beide herkent ze een ongelijke, geracialiseerde machtsverhouding ten aanzien van 'de ander'. De specifieke vorm van racisme, antigypsyism, laat de constructie van Roma als 'bedreiging voor de staat' toe. Zij stelt dat er een blijvende druk bestaat die Roma wilt *controleren*, maar een delicatesere, minder zichtbare vorm aannam sinds de tweede wereldoorlog.

Ten slotte haal ik Vincze (2015) aan, die racialisering van Roma in Roemenië beschreef. Er is een racialisering van de etniciteit van Roma die gebeurt via essentialisering van huidskleur, evenals beleidsacties die Roma 'de ander' maken. Zo worden ze tegenover Roemenen gezet die 'beschaafd' en 'etnisch Roemeens' zijn. Op discursieve wijze werden houdingen aan Roma toegewezen, met betrekking tot onder andere onderwijs en werk (Vincze, 2015).

2.5) Abject EU-burgerschap

In de literatuur meent men dat er een EU-burgerschap in gradaties is. Het EU-burgerschap van Roma wordt als minder waard gezien en door Hepworth (2012) 'abject burgerschap' genoemd. Concepten "*abjection*" en "*abject*" worden ontleend aan Julia Kristevas' *A Power Of Horrors* (1982) en Judith Butlers *Bodies that matter* (1993). De concepten al werden toegepast in politiekwetenschappelijk onderzoek (Castañeda, 2015; Hepworth, 2012). Onder 'abject' verstaat men in de literatuur "*cast off, away or out*", evenals "*without hope*" (Hepworth, 2012, p. 432). Het proces van abjectie wordt gedefinieerd als "*the condition of being servile, wretched, or contemptible*" (Hepworth, 2012, p. 433). "*In postcolonial studies, the concept of abjection is frequently used to describe the discomfort that informs the making of the racialized subjects*" (Toivanen, 2015, p. 2) en connecteer ik aan Césaires werk (2001) en begrip van kolonisatie, meer bepaald zijn concept van *thingnification*. Ook abject

burgerschap gaat over mensenwaardigheid, onzichtbaarheid en geweld en doet denken aan Césaires schrijven over “decivilize” en “degrade” (Césaire, 2001, p. 35).

Voor Toivanen (2015, p. 2) laat het abject zien hoe het niet-abject zijn identiteit construeerde met behulp van “exclusion” van zijn “*abject counterparts*”. Abjectie gaat voor de schrijver over een proces dat deel is van de constructie van de subjectiviteit van de witte, klasse gepriviliegeerde persoon: “*allowing us to see abjection as an element that also marks the ‘non-abject’ societies and mobilities as their identity is built on the impartial exclusion of their abject counterparts*”.

Belangrijk voor dit onderzoek is hoe Hepworth (2012) het concept ‘abject’ neemt om tot ‘abject EU-burgerschap’ te komen. Abject burgerschap verwijst dan naar het feit dat personen kunnen gezien worden als mensen met bepaalde privileges, maar steeds als minderwaardig begrepen worden. Hepworth (2012) toont dat de regulering van de residentie van Roma en Sinti in Italië tot abject Italiaans burgerschap en abject EU-burgerschap leidde. Roma werden in discours gecategoriseerd als ‘nomaden’. Volgens haar werden Roma op die manier in abjecte ruimtes geplaatst en gelinkt aan “*the condition of deportability*” (Hepworth, 2012, p. 441). Dit discours leidde tot een beleid waar Roma ofwel verplicht werden om sedentair te zijn ofwel werden Roma bewust gescheiden van niet-Roma onder het mom van ‘bescherming van hun mobiliteit’ (onder meer in Italië). De tweede gaat duidelijk samen met segregatie omdat Roma telkens afgezet worden tegen niet-Roma via ‘spatiale restricties’.

Hepworth (2012) verstaat Roma kampen in Italië als abjecte ruimtes naar de typologieën van Isin en Rygiel uit 2007: abjecte ruimtes zijn voor hen “*spaces in which the intention is to treat people neither as subjects (of discipline) nor objects (of elimination) but as those without presence, without existence, as in-existent beings, not because they do not exist, but because their existence is rendered invisible and inaudible through abject spaces*” (Hepworth, 2012, p. 436). In die ruimtes wordt beleid gevoerd dat burgerschap afbouwt. In Roma-kampen in Italië is er: “*some form of conditional freedom and surveillance*” (Hepworth, 2012, p. 436). Hier herkent de schrijver een constante mogelijkheid van deportatie. Een ander voorbeeld is de criminalisatie van de Italiaanse kampen.

Hepworth (2012) bewijst het abjecte (EU-)burgerschap van Roma in Italië met een aantal elementen. Eén van deze is de wetgeving die de regering aannam. Daarnaast werd beladen taalgebruik ingezet om beleidsacties te verantwoorden, waaronder de term ‘illegaal’. Ook is er een discours in Italië waarbij wordt gesteld dat diegenen die zich ‘willen integreren’ in kampen wonen, diegenen die dit niet zouden willen in niet-geautoriseerde kampen verblijven. Vaak worden deze niet-geautoriseerde kampen gecriminaliseerd (Hepworth, 2012).

Roma werden op een symbolische manier verbannen naar ‘nomadenkampen’. Segregatie in Italië linkt Hepworth (2012) met Roma-kampen in Italië. Volgens Hepworth (2012) ging het in Italië als volgt: Roma krijgen enerzijds bepaalde ruimtes om te wonen (terreinen en kampen), maar krijgen anderzijds te maken met beperkte vrijheid op andere plaatsen. Zo wordt de afstand tussen Roma en niet-Roma versterkt. Bovendien wijst de auteur op een vorm van vernedering door het afzonderen van woningen, vaak op de rand van Italiaanse steden.

Ten slotte wijst Castañeda (2015) nog op één van de inconsistenties binnen dit debat dat beeldvorming Roma toont als 'illegale migranten'. In realiteit worden Roma vaak uit huizen gezet of worden huurcontracten geweigerd. Een verdere complexiteit vinden we in het gegeven dat Roma EU-burgers met rechten zijn, maar ze worden voorgesteld als onrechtmatige vluchtelingen.

2.6) Conclusie literatuuroverzicht

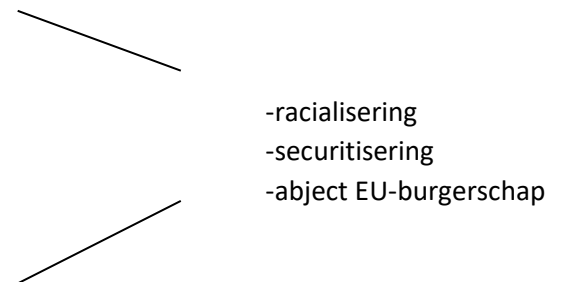
Het volgende schema vat de lijnen van het literatuuroverzicht samen:

Postkoloniale theorie:

- racisme/ontmenselijking (Césaire, 2001; Wekker, 2020)
- geweld (Fanon, 2004)
- stilte door koloniale dynamiek (Spivak, 1988)
- > kolonisatie van groepen (Sali, 2015)

EU-burgerschap:

- vraagstukken over soevereiniteit, lidmaatschap en mensenrechten (Benhabib, 1999)
- EU-burgerschap als betekenisvolle categorie (Kostakopoulou, 2008)
- > gradaties in EU-burgerschap van Roma (Sardelić, 2017)

Het literatuuroverzicht volgde twee lijnen. Als eerste werd het theoretisch kader van de masterproef, de postkoloniale theorie, belicht. Ik begon met een brede introductie om te komen tot een begrip van de Roma subalterne.

Als tweede werd aan de hand van onder meer Benhabibs denken (1999) de literatuur over EU-burgerschap weergegeven, in het licht van (EU-)burgerschap in een geglobaliseerde wereld. Het EU-burgerschap past binnen het bredere debat over globalisering en verschuivingen die een 'wij-zij'-denken inhouden (Benhabib, 1999; Lentin, 2008). Dit gaat samen met een toegenomen waarde die toegekend wordt aan etnische of 'culturele' grenzen. Staten (en in dit geval de Europese Unie) hebben zo met hun burgerschap een instrument van exclusie in handen.

Onder meer Benhabib (1999), Maas (2008) en Kostakopoulou (2008) interpreteren het EU-burgerschap als betekenisvolle categorie. Een belangrijk inzicht is dat de staat soevereiniteit heeft en procedures van burgerschap controleert (Benhabib, 1999, p. 711). Ik stel dat EU een interessante politieke actor met betekenisvol burgerschap is. Het recht op verblijf/mobiliteit en het recht op niet-discriminatie werden belicht als twee van de specifieke rechten die het EU-burgerschap beschermt (Bhabha, 2017).

Wat auteurs 'semi-burgerschap' (Sardelić, 2017) en 'randen van burgerschap' (Kostakopoulou, 2014; Sardelić, 2021; Yıldız & De Genova, 2018) noemden, druist in tegen de gangbare visie dat het EU-

burgerschap mensen beschermt. Gelinkt aan onderzoek over gradaties van EU-burgerschap die bestaan in EU-landen, werd gefocust op (post)koloniale concepten die er volgens mij verband mee houden: racialisering (gelinkt aan antigypsyism) en securitisering. Zo werden binnen processen van antigypsyism en racialisering dehumanisering beschreven (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017).

Ook Kózcé (2018) schreef over Roma als 'de ander' die geracialiseerd wordt. Verschillen worden voorgesteld op basis van huidskleur, maar ook 'cultuur', er is een 'raciale ondergeschiktheid' (Yıldız & De Genova, 2018). Securitising gaat over de constructie van Roma als 'bedreiging' wat overheden toelaat een dynamiek van deportabiliteit in hun recht op verblijf toe te passen. Fejzula (2019) gaf aan dat er een delicate, maar steeds aanwezige vorm van controle is over Roma in huidige samenlevingen. Wat volgens de auteur een koloniaal proces is. Op het kruispunt van racialisering en securitisering besprak van Baar onder meer dat racialiserende maatregelen zoals uitzettingen en staatstoezicht gebeuren.

Het derde onderdeel vormde de link tussen het postkoloniale theoretisch raamwerk en de literatuur over (gradaties in) EU-burgerschap: abject (EU-)burgerschap. Eén specifieke lezing van gradaties in burgerschap is het abject (EU-)burgerschap van Hepworth (2012). De auteur toonde hoe regulering, kampen en discours Roma in Italië als abjecte (EU-)burgers construeerde. Hepworth (2012) verstaat Roma kampen in Italië als abjecte ruimtes met "*some form of conditional freedom and surveillance*" (Hepworth, 2012, p. 436). Hier herkent de schrijver een constante mogelijkheid van deportatie. In wat volgt wordt de probleemstelling en het case study onderzoek van Roma als abjecte EU-burgers in Vlaanderen beschreven.

3) Probleemstelling

Eén van de meest gewelddadige uitzettingen van Roma vond plaats in Wrocław, in Polen in 1989 (Kostka, 2019). Ook zowel Frankrijk als Italië hebben de voorbije jaren Roma met het EU-burgerschap gedwongen hun grondgebied te verlaten op een zorgwekkende manier (de Verneuil, 2016; El-Tayeb, 2011; Ferreira & Kostakopoulou, 2016; Kostka, 2019). Verder verklaarde in 2016 gemiddeld 41% van Roma in Bulgarije, Kroatië, Griekenland, Hongarije, Portugal, Roemenië, Slowakije, Tsjechië en Spanje gediscrimineerd te zijn op basis van hun Roma-achtergrond in de vijf voorgaande jaren (FRA, 2016a). FRA (2016b) toonde aan dat 80% van Roma in Europa onder de armoederisicodrempel leeft.

De felle discriminatie van Roma (Castenada, 2014; Ringold 2000, p.viii) lijkt in te druisen tegen rechten voorzien in het EU-burgerschap. Mensen die uit Frankrijk teruggestuurd werden naar hun thuisland is een voorbeeld van een beperking van het EU-burgerschap (van Baar, Ivasiuc, & Kreide, 2019, p. 6) en doet vragen over gradaties in EU-burgerschap rijzen (Hepworth 2012, Carrera & Faure Atger, 2009; Sardelić, 2017). Het recht op verblijf werd afhankelijk van de welwillendheid van de dominante groep (El-Tayeb, 2011, p. xxvii). Ferreira en Kostakopoulou (2016) stellen dat het EU-burgerschap een paradox inhoudt: het zorgt ervoor dat mensen buiten de grenzen van de staat een leven kunnen opbouwen, maar slaagt er niet in structurele ongelijkheden en discriminatie van minderheden te verminderen. Deze stelling combineer ik met het gegeven dat Roma met het EU-burgerschap in veel landen onderhevig zijn aan discriminatie, in een mate die niet-Roma niet zo hard treft (Castañada, 2014). Dit is een schrijnend vraagstuk van politiekwetenschappelijke relevantie.

Het brede academische debat waarin deze masterproef zich situeert is het dilemma waar Benhabib op wees (1999, p. 710): men is zich steeds meer bewust van universele mensenrechten, maar dit gaat samen met het felle herleven van identiteiten gelinkt aan onder meer natie en etniciteit. Benhabib (1999) beschrijft de spanning tussen universalistische mensenrechten en democratische soevereiniteit. Soevereiniteit is daarbij het recht van een volk om grenzen te controleren en de procedures voor het toelaten van 'vreemdelingen' vast te leggen. Castañeda (2015) herkent twee lijnen in de beleidsdebatten in de EU: de ene wordt gekenmerkt door veiligheid en streeft naar een soort beheersing van migratie. De andere gaat over de bescherming van de rechten van minderheden en sociale inclusie. Dit ligt sterk in de lijn van de dilemma's waar Benhabib (1999) over schreef.

Waar schrijvers over EU-burgerschap in debatten de betekenis van het EU-burgerschap trachten te verklaren, gaan ze vaak voorbij aan de gradaties van EU-burgerschap voor Roma. Deze masterproef gaat via een case study na of Roma in mindere mate aanspraken kunnen maken op rechten voorzien in het EU-burgerschap. De onderzoeksvraag is:

'Worden Roma in Vlaanderen ontkoppeld van rechten die het EU-burgerschap voorziet?'

Het theoretisch raamwerk waar ik deze masterproef in situeer is de postkoloniale theorie. Er wordt aan de slag gegaan met wat Sali (2015) *kolonisatie van mensen, eerder dan van land* noemt. Naar het denken van onder meer Césaire (2001), Fanon (2004), Wekker (2020) en Spivak (1988) wordt teruggekoppeld in de conclusie van de case study.

Het is niet zo dat het postkoloniaal kader in de literatuur over Roma ontbreekt (zie bijvoorbeeld Crețan, Covaci & Jucu, 2023). Er is talrijk kritisch werk over Roma (onder meer Kóczé, 2018, Fejzula, 2019), ook binnen het postkoloniaal denken en denken over intersectionaliteit (Petraki, 2020). Er is echter nog geen onderzoek dat gradaties van EU-burgerschap van Roma in België onderzoekt. Auteurs waaronder Hepworth (2012) toonden het abject EU-burgerschap van Roma in Italië aan, maar dit werd nog niet onderzocht voor Roma in België. Ook schrijven over Roma in België vanuit de postkoloniale theorie is een hiaat in de literatuur. Daarnaast lijkt wetenschappelijk onderzoek naar EU-burgerschap academisch relevant vanuit de grondige studie die schrijvers al verrichtten (onder wie Balibar, 1996), evenals door de onderzoeksprojecten van de Europese Commissie over het EU-burgerschap (de Verneuil, 2016).

Aan het EU-burgerschap zijn mobiliteitsprivileges en niet-discriminatieprivileges verbonden (Bhabha, 2017). De vraag of Roma in gelijke mate kunnen profiteren van deze privileges kadert in het bredere denken van Benhabib (1999) over dilemma's van burgerschap in hedendaags Europa. Gelinkt met de postkoloniale theorie die grenzen en paspoorten problematiseert (Boyce Davies, 2007) is dat het recht op vrij verkeer/recht op verblijf het eerste aspect van het EU-burgerschap waar ik op focus. Het tweede aspect dat ik belicht in het onderzoek is het recht op niet-discriminatie/niet-racisme. De hypothesen onderzoeken of Roma een beperkt recht op verblijf en recht op racisme in Vlaanderen hebben. Processen van *racialisering* en *securitisering* beperken die rechten en worden in dialoog gebracht met het abject burgerschap (De Genova, 2019, p. 29; Hepworth, 2012). Ik breng de postkoloniale theorie in een analytisch kader en gebruik postkoloniale concepten *racialisering* en *securitisering* als criteria om te onderzoeken of Roma in Vlaanderen een abjecte vorm van EU-burgerschap hebben.

Deze masterproef hoopt aan de hand van een case study met Vlaanderen als analyse-eenheid bij te dragen aan debatten over gradaties van EU-burgerschap van Roma in Vlaanderen. Verder draag ik bij aan de postkoloniale theorie door binnen intra-Europese processen koloniale relaties tussen de dominante groep en Roma als minderheidsgroep te beschrijven.

3.1) Onderzoeksvraag en hypothesen

De onderzoeksvraag die deze thesis tracht te beantwoorden is:

'Worden Roma in Vlaanderen ontkoppeld van rechten die het EU-burgerschap voorziet?'

De onderzoeksvraag wordt verder opgedeeld in twee hypothesen. Die hypothesen vloeien voort uit het postkoloniaal theoretisch kader en pogen te toetsen of Roma abjecte burgers zijn:

-Roma in Vlaanderen worden beperkt in hun recht op verblijf

-Roma in Vlaanderen worden beperkt in hun recht op niet-racisme

Ik bestudeer met name twee aspecten van fundamentele rechten die het EU-burgerschap voorziet. In deze masterproef wordt er niet gekeken naar uitspraken van rechtbanken, maar geef ik een specifieke politiekwetenschappelijke interpretatie aan de rechten, gestoeld op literatuur. Voor elk van deze hypothesen onderzoek ik in welke mate Roma hun rechten vervuld zien. De hypothesen zijn

negatief, ze gaan ervan uit dat Roma abjecte burgers zijn en op die manier ervan weerhouden worden hun rechten als EU-burgers uit te oefenen. De methode van het onderzoek is case study. Ik ontwikkelde een kader dat ik aan de hand van empirisch materiaal invul.

4) Methodologie

De onderzoeksmethode van deze verhandeling is case study onderzoek, waarbij meerdere gegevens worden gecombineerd om tot inzichten te komen (Heale & Twycross, 2018, p. 7). Een case study valt uiteen in verschillende bronnen en bouwt op eerdere theoretische hypotheses over de analyse (Yin, 2003, p. 13-14). In vergelijking met andere methodes is het doel van een case study om diepgaande inzichten te verzamelen (Schwandt & Gates, 2011, p. 591). Een case study kan tegenstrijdige resultaten opleveren, wat een genuanceerd beeld biedt en de onderzoeker toelaat een politiekwetenschappelijk fenomeen te her-vertellen (Schwandt & Gates, 2011, p. 600). Case study onderzoekt hedendaagse thema's. Er is geen duidelijke afbakening tussen het bestudeerde thema en de bredere context (Yin, 2003, p. 13).

Ik stel dat deze case study een holistische, single case is. Via vergelijking kan een multiple-case onderzoek een grondig beeld geven, maar ook een single case study onderzoek leent zich tot diepgaand onderzoek (Heale & Twycross, 2018, p.7). Er worden een aantal aannames geformuleerd uit de theorie en die worden getoetst (Yin, 2003, p. 40). Ondanks het feit dat er relevante sub-units kunnen beschreven worden: de Lübecksite zou bijvoorbeeld een sterke case zijn, is deze case holistisch omdat er gekeken wordt naar overkoepelende aspecten van de case (Yin, 2003, pp. 42-45). De postkoloniale theorie wordt getoetst en aangezien de EU Roma ook als één groep beschrijft, biedt het inzichten om verschillende gemeenschappen in Vlaanderen in één case te vatten. Vaak heeft een holistische case als doel een verhaal te vertellen over mensen die kwetsbaar zijn. In navolging van de beschrijving van Schwandt en Gates (2011, p. 591) is deze case een case op macroniveau. Een case study is meestal (en ook in deze masterproef) kwalitatief. Ten slotte zal de analyse basis voor nieuw onderzoek leggen en verdere thema's bespreken (Heale & Twycross, 2018, p. 7).

Het analyseren van een case is niet eenduidig beschreven in literatuur (Yin, 2003, p. 109). Eén van de manieren om te analyseren die Yin (2003, p. 111) naar voren brengt, werd in deze verhandeling gebruikt: het maken van een matrix van bepaalde categorieën waarbij empirisch materiaal of 'bewijs' gezocht wordt. Dit onderzoek volgde de schrijver zijn eerste strategie: "*relying on theoretical propositions*" om de data te analyseren (Yin, 2003, p. 111). Ik maak telkens een vergelijking met de hypotheses. De specifieke analysetechniek is wat Yin (2003, pp. 120-122) beschrijft als "*explanation building*".

Case study onderzoek kan een interpretatieve insteek hebben (Schwandt & Gates, 2011, p. 594) net als het werk van Cittadini (2019) wordt in deze verhandeling een interpretatieve benadering gekozen. Het interpretivisme tracht te beschrijven en op die manier concepten te her-vertellen (Baškarada & Koronios, 2018). Kennis wordt als historisch afhankelijk begrepen, waarbij de sociale wereld en alle categorieën die het bevat, *gemaakt* is, niet *natuurlijk* is. Er is daarom een nauwgezette aandacht voor ervaringen van mensen in de case study (Schwandt & Gates, 2011, p. 594).

Post-positivistisch onderzoek toonde hoe het onmogelijk is om als onderzoeker altijd subjectief bent. Om te beginnen is het niet mogelijk om geen subjectiviteit in empirisch onderzoek te hebben in interviews, omwille van de relatie tussen de twee actoren. Daarnaast is het zo dat de onderzoeker

de inzichten structureert vanuit een bepaald subjectief kader (Cittadini, 2019). De postkoloniale theorie trekt dit inzicht verder door en toonde hoe zogenaamde objectieve kennis zorgwekkend is. In kennisproductie zit steeds een machtsrelatie vervat, zeker in de kennisproductie over de subalterne.

Gegeven dat dit onderzoek de postkoloniale theorie toepast als theoretisch raamwerk, volgt dat dit een kritisch onderzoek is. Kritische theorieën zijn vaak interpretatief, maar hebben ook een felle normatieve kant. Vaak streven ze naar emancipatie (Baškarada & Koronios, 2018).

4.1) Andere passende methodes

Een andere veelgebruikte methode gelinkt aan de postkoloniale theorie is discoursanalyse. Taalgebruik verandert en structureert de wereld en de sociale relaties. Het is een middel dat de sociale wereld vormt (Jørgensen & Phillips, 2002, p. 9). Met discours wordt (een stuk van de) wereld begrepen (Jørgensen & Phillips, 2002, p. 1). Discoursanalyse past bij het onderzoek van deze masterproef omdat het de insteek heeft machtsverhoudingen te willen analyseren (Jørgensen & Phillips, 2002, p. 2).

Discoursanalyse steunt sterk op het werk van Foucault die macht als productief beschreef. Het is macht dat discours, maar ook kennis vormt en de sociale wereld 'schept'. De eerste passende vorm van discoursanalyse is die van Laclau en Mouffe. Deze theorie is gebaseerd op het denken van Foucault (Jørgensen & Phillips, 2002, 14) en die insteek lijkt relevant voor onderzoek naar Roma in België. De sociale wereld is voor hen een 'web van processen' met betekenisgeving. Laclau en Mouffe gaan voorbij aan de categorieën die typisch zijn aan Marxistisch denken: de basis en de bovenbouw hebben dezelfde discursieve processen. De groepen in de sociale wereld zijn volgens hen altijd een uitkomst van politieke en discursieve dynamieken. Onderzoekers binnen deze traditie vertrekken van de aanname dat groepen voortkomen uit discursieve processen (Jørgensen & Phillips, 2002, pp. 33-34).

De tweede passende vorm van discoursanalyse is de kritische discoursanalyse. Deze methodes zijn ook geschikt voor het verzamelen van empirisch materiaal dat gaat over discours en de sociale wereld (Jørgensen & Phillips, 2002, p. 60). Het brede, theoretische kader heeft vijf kenmerken: (1) discursieve vorm van sociale processen, het doel is steeds het discursieve stuk te bestuderen van hedendaagse processen zoals racisme. (2) discours heeft een dialectische verhouding tot andere sociale aspecten. (3) taalgebruik wordt geanalyseerd. (4) macht is centraal, men gaat ervan uit dat discours ongelijke verdeling van macht reproduceert. (5) niet politiek-neutraal (Jørgensen & Phillips, 2002, pp. 60-64).

Voor het onderzoek van deze verhandeling werd echter gekozen voor een case study. Concrete voordelen van case study zijn als eerste de link met het veld dat concreet kan opgebouwd worden. Ik kreeg de kans een veldbezoek te doen, wat belangrijk was voor het onderzoek en het uitdiepte, wat een eerste element van mijn beslissing was. Als tweede is het typisch voor een case study dat dataverzameling helpt om tot inzichten te komen over *ervaringen van mensen* (Schwandt & Gates, 2011, p. 597). Dit is een doelstelling die aansluit bij de onderzoeksvraag en hypotheses. Als derde

leent een case study zich aan de combinatie van verschillende soorten data (Heale & Twycross, 2018). Net als Hepworth (2012) had ik aandacht voor materiële en discursieve elementen.

Moelijkheden bij case study onderzoek liggen in het ordenen van de gegevens, een gepaste strategie hebben voor de analyse en het bewaren van de focus (Heale & Twycross, 2018, p.7). Het gevaar van een case study ligt in het gegeven dat een onderzoeker zichzelf kan verliezen in de hoeveelheid data en uitweidt van de onderzoeksvraag. Om dit op te lossen heb ik aan de hand van de literatuur een analysekader opgesteld.

4.2) Onderzoeksdesign van de case study: Roma in Vlaanderen

a) Onderzoeksvraag en hypotheses

De volgende onderzoeksvraag wordt beantwoord: *‘worden Roma in Vlaanderen ontkoppeld van rechten die het EU-burgerschap voorziet?’*, hypotheses zijn: *‘Roma in Vlaanderen worden beperkt in hun recht op verblijf’* en *‘Roma in Vlaanderen worden beperkt in hun recht op niet-racisme’*.

De specifieke hypotheses die de rode draad vormden doorheen het onderzoek peilden naar racialisering en securitisering van Roma. De rechten werden verengd en de focus werd gelegd op het recht op verblijf en het recht op niet-racisme. Er werd gezocht naar empirisch materiaal dat racialisering en securitisering van Roma aantoont, wat wijst op een abjecte vorm van burgerschap en geen volwaardig burgerschap.

De hypotheses zijn in de eerste plaats gestoeld op het werk van Bhabha (2017) die stelt dat de voordelen van EU-burgerschap mobiliteitsprivileges en niet-discriminatieprivileges zijn. Maar volgens Aradau et al. (2013, p. 138) is het recht op vrij verkeer beperkt omdat het binnen een kader van veiligheid zit. Roma mét EU-burgerschap worden tegengehouden om van het recht op vrij verkeer gebruik te maken (Ferreira & Kostakopoulou, 2016). Het EU-burgerschap wordt door Yildiz en De Genova (2018) in een kader van racialisering en securitisering geplaatst. Ook van Baar, Ivasiuc, & Kreide (2019) en Aradau et al. (2013, p. 138) leggen het verband tussen Roma en securitisering. Men ziet Roma als ‘uitkeringstoeristen’ (Ferreira & Kostakopoulou, 2016; Sardelić, 2017; van Baar, 2011). Roma worden voorgesteld als ‘veiligheidsprobleem’ (El Tayeb, 2011, p. 184; Hepworth, 2012; Kózcé, 2018; van Baar, 2018).

Daarnaast koos ik voor het recht op niet-discriminatie. Het recht op niet-discriminatie van EU-burgers gaat over meer dan discriminatie op basis van ‘ras’/ethniciteit. Toch wordt in deze masterproef het recht op niet-discriminatie als een recht op niet-racisme geïnterpreteerd. Ten eerste werd hiervoor gekozen omwille van het theoretisch raamwerk van de masterproef, de postkoloniale theorie. Koloniale ideologie er één van een hiërarchie gebaseerd op ‘ras’ en cultuur (Kelley, 2022, p. 175). Onder meer Threhan en Kózcé (2018) herkennen een geracialiseerde, neokoloniale hiërarchie als het gaat over Roma in Europa. Ze interpreteren racistische praktijken als koloniale technieken. Daarnaast is racialisering van Roma een consensus die verschillende auteurs delen (De Genova, 2019, p. 34; El Tayeb, 2011, xiii-xv; Hepworth, 2012; Sardelić, 2019; Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017). Yildiz & De Genova (2018) argumenteren dat net zoals niet-Europese migranten Roma geracialiseerd worden. Volgens Threhan en Kózcé (2009) zijn Roma deel van een

geracialiseerde hiërarchie. Roma worden gezien als minderwaardig (Vincze, 2015) en zo zijn er processen van *racialized othering* (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2016). Onder meer Kózcé (2018) spreekt over een geracialiseerde minderheid. Het recht op niet-racisme wordt door de EU nog eens geëxpliciteerd in onder meer de Resolutie van het Europees Parlement over raciale gerechtigheid, non-discriminatie en antiracisme in de EU (Publicatieblad van de Europese Unie, 2022).

b) Eenheid van analyse

De eenheid van analyse volgens de indeling van Yin (2003) is: *Roma in Vlaanderen*. Er zijn talrijke sub-units te vinden, de Lübecksite in Gent zou een inzichtvolle case zijn. In dit onderzoek werd echter voor een holistische insteek gekozen, omwille van de link met het EU-burgerschap, dat in de literatuur vaak wordt gelieerd met nationaliteit en minder het lokale. Daarnaast kreeg ik ook de mogelijkheid om interviews af te nemen met betrokkenen doorheen Vlaanderen, wat mij een breder beeld bood. Ik kreeg de kans in gesprek te gaan in Gent en Puurs-Sint-Amands.

Omdat onderzoek over Roma in Wallonië zo schaars is en beleid afwijkt van Vlaams beleid (De Coninck, 2013; beleidsmedewerker, persoonlijke mededeling, 14/4/2023), werd gekozen de Belgische focus te vernauwen tot een Vlaamse. Wallonië wordt in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Dit is problematisch in de zin dat burgerschap een nationale aangelegenheid is, maar de verdeling van de bevoegdheden in België laten een meer holistische blik niet toe.

c) Naar een analytisch kader

Ik onderzoek gradaties van EU-burgerschap, waarbij mijn hypothese is dat Roma een lagere status van EU-burgerschap hebben dan niet-Roma: abject EU-burgerschap. Ik ontwierp een analysekader om dit te onderzoeken, gebaseerd op het academische 'abjecte burgerschap' van Roma en linkte dit aan racialisering en securitisering.

Als eerste worden processen van securitisering in het onderzoek geïnterpreteerd als tekortkomingen in het recht op verblijf van Roma. Wanneer ik tijdens gesprekken of in teksten processen van securitisering hoorde of las (door bijvoorbeeld constructie als 'bedreiging'), begreep ik dit als tekortkoming van het recht. Als er zaken werden gelezen die betrekking hadden op het beperken van vrijheden (Hepworth, 2012), als Roma werden geconstrueerd als 'bedreiging voor de staat' (Fejzula, 2019), extra staatstoezicht voorzien werd (De Genova, 2019, Hepworth, 2012) er sprake was van criminalisering (van Baar, Ivasiuc, & Kreide, 2019) of segregatie (Hepworth, 2012; Szalai, 2020). Ook werd gekeken of er sprake was van uitzettingen (de Verneuil, 2016; El-Tayeb, 2011; Ferreira & Kostakopoulou, 2016; Hepworth, 2012; Kostka, 2019, Magazzini, Chiozza & Rossi, 2019) en meer breed beleid dat irregulariseert (Kózcé, 2018).

Als tweede werd het recht op niet-racisme op dezelfde manier getoetst als het recht op verblijf. Opnieuw werd er gezocht naar processen van racialisering (door bijvoorbeeld te stereotyperen), er werd ook geluisterd naar incidenten van schendingen van recht (bijvoorbeeld racisme tegen Roma). Homogenisering (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017), stereotypering (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017), kleurenblindheid (Magazzini & Piemontese, 2019; El-Tayeb, 2011, 53), evenals uitgaan van 'natuurlijke' verschillen (Yıldız & De Genova, 2018), zoals: Roma zijn 'onproductief'

(Hepworth, 2012), Roma zijn ‘crimineel’ (Yuval-Davis, Wemyss, Cassidy, 2016; Mirga-Kruszelnicka, 2018; Vincze, 2014) of een overdreven tegenstelling ‘nomaden-sedentair’ (Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2017) werd geïnterpreteerd als racialisering.

Als ik elementen van racialisering of securizitering tegenkwam in documenten die ik analyseerde of in gesprekken die ik had, kon ik dat ‘afvinken’ en zo bewijzen dat Roma al dan niet abjecte EU-burgers zijn en al dan niet minder aanspraken kunnen maken op privileges die het EU-burgerschap voorziet. Het analysekader werd als volgt ingevuld:

<i>EU-burgerschap</i>	<i>Abject EU-burgerschap</i>	<i>Criteria</i>	<i>Materiaal uit gesprekken, online seminarie, veldbezoek, documentanalyse</i>
Recht op verblijf	Securitisering	-voorbeeld: scherp staatstoezicht	-voorbeeld: medewerker van de Lübecksite wijst op camerabewaking op Lübecksite
Recht op niet-racisme	Racialisering	-voorbeeld: stereotypering	-voorbeeld: medewerker merkt vooroordelen naar Roma: ‘ik denk dat ze dat wel heel hard doorhebben dat ze anders behandeld worden’

5) Analyse en resultaten

In wat volgt, geef ik het onderzoek weer dat in vier delen uiteenvalt. Er wordt telkens een overzicht gegeven van de dataverzameling en belangrijkste inzichten, dan volgt de conclusie.

5.1) Resultaten en conclusie documentanalyse

In het eerste stuk van de case study wordt een analyse gemaakt van beleidsdocumenten met betrekking op integratie van Roma. Hierin wordt bestudeerd hoe de Roma-integratie agenda gedefinieerd wordt en welke beleidsstrategieën eruit voortvloeien. De Nationale Roma Integratie strategieën, het MOE(Roma)-actieplan (2012) evenals de enquête van FRA over Roma en Woonwagenbewoners in België (2019) werden gebruikt. Deelvragen die werden gesteld waren: *hoe evolueerde de beleidsdocumenten? Wat wordt er centraal geplaatst en wat wordt er onderbelicht? Welke instrumenten werden voorzien? Welke 'problemen' worden benoemd?* Zoals eerder aangegeven, werd op zoek gegaan naar processen van securitisering of racialisering. Zo werd bijvoorbeeld het voorstellen van Roma als 'een bedreiging' geïnterpreteerd als securitisering. Het stereotyperen van Roma interpreteer ik als racialisering.

a) Recht op verblijf/securitisering

Opvallend is dat het Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten 2012 in de eerste plaats ging over economische aspecten:

Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten (2012): *"het vrij verkeer van personen is een van de basisbeginselen van de Europese Unie. Mobiliteit binnen de Europese interne markt is een essentieel onderdeel van de Lissabon-strategie en wordt gezien als een determinant voor economische groei"*

In het Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten (2012) herken ik een tendens naar securitisering van Roma, waarbij Roma geconstrueerd worden als 'bedreiging' voor de sociale zekerheid:

Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten (2012): *"zonder activering blijven Roma ook gevangen in een afhankelijkheidsspiraal en kan ons sociaal zekerheidssysteem onder druk komen te staan"*

Vlaams Actieplan MOE(Roma)-migranten (2012): *"het draagvlak van een aantal steden en de capaciteit van de sociale zekerheid komt onder druk te staan door deze nieuwe migratievorm"*

Dit hangt samen met het vooroordeel waarbij uitgegaan wordt van verschillen dat Roma 'onproductief' zouden zijn, eerder beschreven door Hepworth (2012). De economische marginalisering van Roma moet worden tegengegaan omdat ze anders een 'last' zullen zijn voor de sociale structuur. Het begrijpen van mensen in termen van economische integratie, doet denken aan het onderzoek van Ferreira en Kostakopoulou (2016) waarin gesteld werd dat het idee van Roma als 'uitkeringstoeristen' een dominant beeld is.

Schendingen van het recht op verblijf in de vorm van uithuiszettingen werd ondervraagd in de enquête van FRA over Roma en woonwagenbewoners in België (2019). 10% van de

woonwagenbewoners werd in de 5 voorgaande jaren (vóór 2019) uit hun huis gezet. Voor Roma was dit 5%.

b) Recht op niet-racisme/racialisering

Er werd ook een analyse gemaakt van de strategische punten van de Nationale strategie voor de integratie van de Roma 2012-2020 en de Nationale strategie voor de integratie van Roma 2020-2030 en verschillen tussen beide. Net als Europese beleidskaders ziet de Nationale strategie voor de integratie van de Roma 2012-2020 werkgelegenheid, huisvesting, gezondheidszorg en onderwijs als de vier pijlers. Discriminatie wordt benoemd als probleem en wordt bij doelstelling 9 tot acties omgezet. Het woord 'racisme' wordt doorheen de strategie echter niet één keer vermeld.

Belangrijk is dat Roma in termen van economische integratie begrepen wordt, hierbij wordt een armoedeframe ingezet:

Nationale strategie voor de integratie van de Roma 2012-2020: *“zal bijdragen tot het behalen van de doelstelling uit het Nationaal hervormingsprogramma en het federale regeerakkoord om tegen 2020 380.000 mensen uit de armoede te halen”*

Een belangrijk verschil is antigypsyism waar de Nationale strategie voor de integratie van Roma 2020-2030 mee aanvangt, wat in de strategie van 2012 niet benoemd wordt. Daarnaast worden in de tweede strategie cijfers van onderzoek van FRA (2019) meegenomen, wat een scherper inzicht biedt in de situatie en beter vertrekpunt biedt voor gericht beleid voor Roma in België:

Nationale strategie voor de integratie van Roma 2020-2030: *“om de integratie van Roma te bewerkstelligen is het belangrijk antigypsyisme en discriminatie aan te pakken”*

De enquête van FRA over Roma en woonwagenbewoners in België (2019) toonde dat in 2018 meer dan één op vijf (21%) van Roma in België discriminatie ervaarde. Voor woonwagenbewoners was dit 19%. Van Roma die gediscrimineerd werden, deed slechts 22% een melding van de discriminatie. De bevraging toonde ten slotte dat in 2018 16% van Roma te maken kreeg met 'door haat ingegeven intimidatie'. Meer dan één op vijf Roma ervaarde in 2018 discriminatie.

c) Conclusie

Beide nationale Roma-integratiestrategieën zijn in de eerste plaats een bespreking van de goede praktijken die al ondernomen worden (beleidsmedewerker, persoonlijke mededeling, 14/4/2023). Waar in oudere beleidsstrategieën (Nationale strategie voor de integratie van de Roma 2012-2020 en het Vlaams Actieplan MOE(Roma)-migranten) bepaalde stukken tekst wijzen op securitisering, is er een recente verschuiving naar antigypsyism, Dit is een indicatie van hoe racisme tegen Roma erkend wordt. De oudere teksten tonen een de stilte over racisme die tekenend is voor kleurenblindheid, zoals besproken in het onderzoek van Magazzini & Piemontese (2019) en El-Tayeb (2011, p. 53). Belangrijk is ook dat 'door haat ingegeven intimidatie' ervaren werd door 16% van Roma (FRA, 2019), wat uitingen van racisme toont en een abjecte vorm van EU-burgerschap demonstreert.

5.2) Resultaten en conclusie interviews

Ik interviewde twee beleidsmedewerkers. Daarnaast sprak ik twee sociaal werkers in het OCMW van Puurs-Sint-Amunds. De laatste gesprekken had ik tijdens het veldbezoek op de Lübecksite. Ik sprak er twee medewerkers. Voor de interviews maakte ik gebruik van de sneeuwbalsteekproefmethode, waarbij ik na het online seminarie dat ik bijwoonde enkele sprekers heb gecontacteerd en via contact met Caritas ook gesprekken kon inplannen. Iedereen die ik bereikte, stemde in en sommige contacten nodigden collega's uit, waardoor de sneeuwbalsteekproefmethode verder in gang werd gezet.

De mensen die ik interviewde zijn niet representatief voor *alle* Roma in Vlaanderen, maar vormen een aparte steekproef van mensen die zich inzetten voor de Roma in beleid of in maatschappelijk werk. Alle geïnterviewden waren opgeleid en voornamelijk vrouw (4 vrouwen, 2 mannen).

Om elementen van racialisering, securitisering en ook voorbeelden van expliciete schendingen van rechten te vinden in de antwoorden, heb ik de getranscribeerde interviews uitgeprint en werkte met kleurencodes. De analyse van de interviews leidde tot het categoriseren van antwoorden in thema's die ik uitdiep in het volgende deel.

Omdat een deel van de bronnen (interviews en veldbezoek) persoonlijk waren, ging ik voorzichtig om met dataverzameling. Toestemming voor opnames werd steeds gevraagd. Ik heb anonimiteit beloofd, ik verwijs naar de mensen die ik sprak met de woorden 'beleidsmedewerker', 'sociaal werker' of 'medewerker'. Alles wat mijn contacten mij vertelden tijdens interviews en wat ik heb geobserveerd op de Lübecksite heeft mij geholpen een verhaal te her-vertellen.

a) Recht op verblijf/securitisering

Er is beperkt grondig bewijs gevonden van de schending van het recht op verblijf. Er zijn wel pogingen geweest om het recht op verblijf te schenden, wat wijst op een abjecte vorm van EU-burgerschap. Er is sinds een paar jaar een gedoogzone in Puurs-Sint-Amunds, wat wijst op een volwaardig EU-burgerschap van de gezinnen die er wonen op het vlak van recht op verblijf.

De geïnterviewde sociaal werkers in Puurs-Sint-Amunds (persoonlijke mededeling, 13/4/2023) vertelden over de gedoogzone met gedoogbeleid die er kwam na een conflictsituatie. Er kwam een compromis dat inhoudt dat de mensen zes maanden per jaar mogen wonen in de gedoogzone. Bovendien toonde hun verhaal de positieve rol van politiecommissarissen en burgemeester, die allemaal een bemiddelende rol hebben opgenomen.

De gedoogzone in Puurs-Sint-Amunds en het recht op verblijf dat er gerespecteerd wordt, staat echter in fel contrast met pogingen tot beperkingen ervan op andere plaatsen in Vlaanderen. Eén van de beleidsmedewerkers (persoonlijke mededeling, 14/4/2023) vertelde hoe enkele jaren geleden het Antwerps stadsbestuur het woonwagenterrein in Deurne trachtte te sluiten en haalde ook aan dat Vlaanderen "*heel streng*" is. De beleidsmedewerker besprak ook het voorbeeld van de tijdelijke sluiting van het doortrekkersterrein in Kortrijk. Er was ook het voorbeeld van een Vlaamse gemeente waarin al decennialang Roma wonen op een terrein, waar de gemeente de mensen nu

met een gerechtelijke procedure wil uitzetten (persoonlijke mededeling, 14/4/2023). Ook bevestigde de beleidsmedewerker dat er uitzettingen gebeuren in Vlaanderen. De beleidsmedewerker zei hierover het volgende:

Beleidsmedewerker (persoonlijke mededeling, 14/4/2023): *“dus je ziet daar wel dat er dingen bougeren. In de negatieve richting. Niet in de richting van meer faciliteiten creëren, maar eerder in de richting van dit zijn allemaal problemen die wij niet willen en we gaan ons daar niet mee bezighouden”*

Impliciete schending van recht op verblijf

Eén van de meest herhaalde problemen is het structurele tekort op verblijfplaatsen voor Roma in Vlaanderen. Dit wordt in deze masterproef geïnterpreteerd als een impliciete schending op het recht op verblijf van Roma:

Medewerker (persoonlijke mededeling, 25/4/2023): *“recht op verblijf? Ik denk dat er gewoon geen verblijf is. Sommige Roma wonen wel nog in woonwagens en er zijn veel te weinig plaatsen. Zij kunnen hier gewoon niet staan. Er zijn drie doortrekkersterreinen in Vlaanderen waar je drie weken mag staan, maar er is veel te weinig plaats, er is een tekort aan residentiële woonterreinen waar mensen gewoon mogen staan. En zijn”*

Aanvullend vertelde één van de beleidsmedewerkers dat er niet veel plekken om te wonen bij gecreëerd worden voor woonwagenbewoners. Er is ook een grote terughoudendheid ten aanzien van privéterreinen voor woonwagenbewoners.

Beleidsmedewerker (persoonlijke mededeling, 14/4/2023): *“je ziet wel dat veel families die vroeger vaak in Vlaanderen verbleven zich verlegd hebben naar het zuiden, omdat ze daar meer met rust gelaten worden... dat wordt aangemoedigd door een tekort aan woonwagenterreinen en een zeer restrictief optreden dat mensen eigenlijk gewoon wegduwt die in principe het recht op wonen hebben”*

Eén van de beleidsmedewerkers (persoonlijke mededeling, 14/4/2023) wees ook op het tekort aan aandacht dat er is voor specifieke culturele adaptatie. Daar is in de maatschappij minder draagvlak voor. Er is niemand die nog voor het recht op wonen op wielen vecht. Dit werd vroeger als legitiem gezien in een mensenrechtenkader, maar is sterk verschoven in Vlaanderen.

b) Recht op niet-racisme/racialisering *“Roma, wij zijn eigenlijk zoals iedereen he. Niets meer, niets minder”* (persoonlijke mededeling, 25/4/2023)

In de interviews werden voorbeelden besproken van racialisering: stigmatisering, criminalisering, evenals uitdrukkelijke acties van racisme. Zo haalden een beleidsmedewerker (persoonlijke mededeling, 14/4/2023) een burgemeester aan die in een gemeente een terrein probeerde te sluiten omdat *“er geen moeten bijkomen”*. Voor de geïnterviewde is dit een voorbeeld van hoe *“discriminatie van Roma de laatst aanvaarde vorm van racisme is”*:

Beleidsmedewerker (persoonlijke mededeling, 14/4/2023): *“je merkt dat de rem die er nog altijd zit op uitspraken als het gaat over andere bevolkingsgroepen, die rem is veel minder aanwezig als het gaat over woonwagendwoneers en Roma. Dat is specifiek gelinkt aan de geschiedenis en ook de beeldvorming en de manier hoe dat daar nu naar gekeken wordt.”*

De sociaal werkers in Puurs-Sint-Amunds hebben het gevoel dat Roma in Puurs op gelijk niveau zitten als het gaat over niet-racisme met niet-Roma. Echter wanneer het gaat over onderwijs geeft één sociaal werker aan dat Roma racisme in het onderwijs in Vlaanderen vrezen (persoonlijke mededeling, 13/4/2023).

Uitspraken doen over structurele feiten is niet eenvoudig, volgens een beleidsmedewerker, omdat er niet veel data is. Toch:

Beleidsmedewerker (persoonlijke mededeling, 14/4/2023): *‘moet je je daar niet achter verstoppen. We weten hoe de situatie op het terrein is en bijvoorbeeld als je kijkt naar de FRA-survey, zie je daar wel bepaalde percentages rond discriminatie... Bovendien is er altijd onderrapportage van discriminatie, zeker door Roma. Er zijn heel veel drempels en veel redenen’*

Belangrijk is dat een sociaal werker het heeft over de samenhang van vraagstukken. Vaak worden Roma geconfronteerd met een cirkel van problemen en cirkel van oplossing: het is gemakkelijk om uit de tweede te vallen en (opnieuw) in de eerste te geraken. Om bepaalde rechten te hebben moet je bijvoorbeeld drie maanden gewerkt hebben en dan kan je een aanvraag doen voor een E-kaart, je moet ook een adres hebben etc. Die samenhang komt terug op het kruispunt van schendingen van het recht op verblijf en het recht op niet-racisme. Het felle racisme op de huizenmarkt is een voorbeeld hiervan (persoonlijke mededeling, 25/4/2023). Het racisme ligt dan aan de basis van wat een schending op het recht op verblijf is:

Medewerker (persoonlijke mededeling, 25/4/2023): *“mensen beseffen wel dat racisme ondertussen not done is, maar dat wil niet zeggen dat het er niet meer is... We hebben voorbeelden van mensen en als ze zien dat er kandidaten zijn die standaard wit-Vlaams zijn, dan willen ze al niet meer naar het huis gaan kijken. Dan zeggen ze ‘kom we zijn hier weg’. Gewoon omdat ze weten ‘ik maak hier geen kans’. Het feit dat die mensen dat beseffen, duidt er al op dat er racisme is. Anders zouden zij dat niet moeten denken”*

Een beleidsmedewerker haalt ook antigypsyism als het gaat over discriminatie van Roma, een vorm van racisme met een *“specifieke dynamiek met een specifieke geschiedenis en een specifieke context”*. Volgens de beleidsmedewerker is het zo dat als Roma onrecht wordt aangedaan, er geen kritische massa is die dat veroordeelt, die is er zelfs nooit geweest. Maar is *“wel het minste van hun problemen. Omdat je zit met armoede, er moet eten zijn, er moet een huis zijn, er moet iets van geld zijn”* (persoonlijke mededeling, 14/4/2023).

Volgens een medewerker op de Lübecksite (persoonlijke mededeling, 25/5/2023) zijn vooroordelen naar Roma *“enorm”* en kijken veel mensen met die lens naar Roma. Volgens de medewerker zitten vooroordelen in de hoofden van mensen en *“welke kansen ga je aan iemand geven?”* De

stereotypering merkt ze zelfs naar kinderen. Over racisme naar kinderen zei een medewerker het volgende:

Medewerker (persoonlijke mededeling, 25/4/2023): *“ik denk dat ze dat wel heel hard doorhebben dat ze anders behandeld worden... Zij leven hier ook met hun hele gezin in een beperkte ruimte. Zij beseffen ook heel goed dat dat niet het ‘normaal’ is in deze Vlaamse samenleving”*

In lijn van Fejzula (2019) zou ik kunnen argumenteren dat Roma in Vlaanderen ‘de geracialiseerde ander’ zijn. Maar aan de Lübecksite zijn meerdere racistische incidenten verbonden, die werden aangehaald door een medewerker. Als eerste zijn er voorbeelden van incidenten die gaan over etnisch profileren door politie. Op bepaalde momenten waren er aanvaringen met politie. Die laatste ging er dan meteen van uit dat Roma de ‘misdadigers’ waren, nam ze mee of controleerde de mensen. Het tweede voorbeeld gaat over een incident waarbij in de buurt van de Lübecksite auto’s van Roma stonden, waarin gewoond werd. Op een gegeven moment kregen de mensen een brief die zei dat ze er niet meer mochten slapen, of ze een boete zouden krijgen. Verder in dezelfde straat stonden mobilhomes van niet-Roma, zij hebben geen waarschuwing gekregen (persoonlijke mededeling, 25/4/2023). Een medewerker benadrukte dat Roma ook worden weggestuurd omwille van hun huidskleur (persoonlijke mededeling, 25/4/2023).

Een incident waar een medewerker (persoonlijke mededeling, 25/5/2023) op wees was de protestactie die er kwam toen de Lübecksite openging. Er werd een spandoek geplaatst dat zei: *‘zigeuners terug naar eigen land’*. De protesteerders hadden fakkels met vuur bij. De medewerkers waren zelf geschrokken en ook de geïnterviewde voelde zich niet veilig. De medewerker wees op de brandbaarheid van een woning op de Lübecksite en vreesde dat mocht zoiets gebeuren, de politie te laat zou komen.

De medewerker van de Lübecksite kreeg zelf met racisme te maken:

Medewerker (persoonlijke mededeling, 25/4/2023): *“als je ziet hoe ze praten met jou, met een afstand en zo snel mogelijk en ‘laat me met rust’ en je voelt dat en die stereotypen blijven”*

Volgens een medewerker (persoonlijke mededeling, 25/4/2023) is er te weinig positieve aandacht voor Roma. En als er aandacht is, is die altijd negatief. De medewerker heeft de indruk dat mensen die geen Roma kennen al vooroordelen hebben, die ze ergens gelezen of gehoord hebben en zo automatisch een negatief beeld hebben. Ondanks het feit dat ze geen ervaring hebben met Roma:

Medewerker Lübecksite (persoonlijke mededeling, 25/4/2023): *“onze bewoners van Lubeck zijn eigenlijk twee keer gediscrimineerd: eerste keer is omdat wij Roma zijn, maar die tweede wat denk je? Omdat ze van Roemenië zijn”*

Er werd door een medewerker van de Lübecksite (persoonlijke mededeling, 25/4/2023) een link met Europese problematiek gemaakt. Mensen uit Roemenië en Slowakije die hier wonen, zijn vaak gevlucht uit die landen voor discriminatie die er daar is. Die discriminatie is daar *“veel meer aan de oppervlakte”* dan in België, *“ook al worden ze hier ook gediscrimineerd”*.

Ook een beleidsmedewerker verwijst naar de Europese context. De beleidsmedewerker spreekt over Košice en andere naar regio's in Roemenië die de geïnterviewde gettobuurtten noemt. Er ontbreken vaak basisvoorzieningen zoals elektriciteit en water en er is geen toegang tot onderwijs. Er is bovendien een erg groot maatschappelijk stigma en segregatie. Mensen komen naar België om te *"ontsnappen uit die drukkende sociale context. Er is Oost-Europese landen een grote discrepantie tussen 'iedereen is gelijk voor de wet' en de realiteit"*. Maar het *"straatleven"* waar Roma hier vaak in terechtkomen *"is geen emancipatie-machine par excellence"* benadrukt de geïnterviewde. Maar het kan een opstap zijn naar huisvesting en werk (persoonlijke mededeling, 14/4/2023).

Eén van de vooroordelen is dat Roma 'crimineel' zouden zijn, benadrukt een medewerker op de Lübecksite (persoonlijke communicatie, 25/4/2023). Belangrijk is ook geweld tegen Roma. Zo zijn er recent twee Roma-families bedreigd en fysiek aangevallen, beschreef een beleidsmedewerker. Maar racialisering van Roma zit ook in acties zoals het incident waarbij de nieuwe administrateur-generaal bij de FOD-pensioenen dit jaar besliste dat inkomensgaranties van oudere mensen die een referentieadres hebben zou vervallen. Dit is een duidelijke poging tot het beperken van rechten (persoonlijke communicatie, 14/4/2023).

Eén van de beleidsmedewerkers maakt de link met het armoedeperspectief, waar de beleidsmedewerker een gelijkaardige dynamiek herkent: het idee van integratie in de 'normale' maatschappij, maar zei hierover:

Beleidsmedewerker (persoonlijke mededeling, 14/4/2023): *"het is niet zomaar een verhaal van 'de kansen grijpen die je aangeboden worden' en 'alles komt in orde', het is heel duidelijk dat dat niet werkt"*

Het is zo dat Roma tekortkomen in hun burgerschapsrechten volgens een medewerker van de Lübecksite, maar dit komt veeleer omdat Roma niet geïnformeerd zijn. Roma die bijvoorbeeld niet kunnen lezen gaan niet op zoek naar *'hoe is dat met m'n rechten?', 'wat is racisme', 'wat is discriminatie'?* Daarom vindt een medewerker van de Lübecksite het nodig dat er *'tussen de mensen gegaan wordt en zo veel mogelijk informatie gegeven wordt'*, over rechten, over contactpersonen etc. Mensen voelen racisme, maar ze kunnen het niet altijd plaatsen (persoonlijke communicatie, 25/4/2023).

c) Conclusie

In alle interviews werden zowel daden van racisme en schendingen van het recht op verblijf aangehaald, net als elementen van racialisering en securitisering. De in Kortrijk en Deurne geuite dreigingen op het inperken van het recht op verblijf (beleidsmedewerker persoonlijke mededeling, 14/4/2023), liggen mee aan de basis van securitisering. Ook het gegeven dat uitzettingen gebeuren in Vlaanderen, tonen een abjecte vorm van recht op verblijf. Anderzijds toont de gedoogzone in Puurs-Sint-Amands hoe het recht op verblijf zoals voorzien in het EU-burgerschap wel bereikt wordt.

Uit de interviews bleek dat Roma een abjecte vorm van het recht op niet-racisme hebben. (Persoonlijke) ervaringen met racisme kwamen naar voren tijdens de gesprekken. Ook geweld naar Roma werd besproken. Een abjecte vorm van burgerschap werd ook duidelijk op het kruispunt van

het recht op niet-racisme en het recht op niet-discriminatie. Gegeven dat door racisme op de huizenmarkt Roma niet kunnen huren, komen beperkingen in de twee specifieke schendingen samen. Het is een gegeven dat er wordt tekortgeschoten in de fundamentele rechten van de Europese Unie van Roma. Er wordt Roma onrecht aangedaan, bevestigt een beleidsmedewerker (persoonlijke mededeling, 14/4/2023).

5.3) Resultaten en conclusie seminarie

Het online seminarie dat ik bijwoonde 'Werken met woonwagenbewoners' werd georganiseerd door Caritas Vlaanderen, online, op 27/3/2023.

a) Recht op verblijf/securitisering

De belangrijkste, veel herhaalde kwestie in het online seminarie was het structurele tekort aan verblijfplaatsen voor woonwagenbewoners:

Du Bois (27/3/2023): *"er zijn te weinig plaatsen en de mensen worden er constant mee geconfronteerd"*

Er zijn te weinig residentiële plaatsen en heel weinig mogelijkheden (De Visscher, 27/3/2023). Het tekort aan plaatsen om te staan voor woonwagenbewoners werd in het online seminarie omschreven als een 'soort humanitaire crisis', omdat er een precaire situatie is. Vlaanderen heeft de voorbije jaren al toegegeven dat er niet genoeg plaatsen zijn. En belofde zo'n 500 plaatsen bij te creëren. *"Dat is nooit gebeurd"*, benadrukte Reusen (27/3/2023). Zo werden er ook privéterreinen gesloten omdat ze bijvoorbeeld niet voldoen aan stedenbouwkundige voorschriften of omdat ze zonevreemd gezien werden. In theorie kan je een privéterrein vergund krijgen, maar in de praktijk door stedenbouwkundige voorschriften, kunnen mensen niet anders dan een huis bouwen (Reusen, 27/3/2023). Net zoals aangegeven bij de bespreking van de interviews worden in dit onderzoek vraagtekens geplaatst bij het structurele tekort op verblijfplaatsen.

Lokale besturen hebben geen motivatie om een terrein te creëren, besprak Reusen (27/3/2023). *"Het recht op wonen voor woonwagenbewoners moet gegarandeerd worden en de enige manier is als er een kader dat regionaal is, een financiering"* stelde Reusen (27/3/2023). Volgens Reyntjens (27/3/2023) is het zo dat de bestaande subsidie weinig wordt aangevraagd. Volgens Du Bois ligt het bij creëren van plaatsen voor woonwagenbewoners politiek gevoelig, initiatieven leidden tot buurtprotesten, *"het wordt ongelooflijk sterk in het oog gehouden"* (Du Bois, 27/3/2023).

Er zijn daarnaast ook terreinen die verdwijnen, die worden gesloten (Reusen, 27/3/2023). Die sluiting gebeurt zonder dat er rekening wordt gehouden met woonwensen van woonwagenbewoners. Maar dit kan eigenlijk niet (wettelijk). Aan de andere kant hebben woonwagenbewoners vaak een beperkte kennis van hun rechten en moeilijke toegang tot een advocaat, dit zorgt er mee voor dat ze tekortkomen in recht op verblijf in Vlaanderen. Zo zijn gezinnen vaak afhankelijk van de striktheid van gemeentebesturen:

Reusen (27/3/2023): *"de moeilijkheid van het recht wonen als je het niet al hebt is realiteit"*

Even belangrijk is hoe benadrukt werd dat het adres een noodzaak is voor garantie van verdere rechten. Er is ook het recht op referentieadres in België sinds 1997, wat heel veel rechten opende (Reyntjens, 27/3/2023). Het stemrecht bijvoorbeeld is gekoppeld aan het adres. Soms hebben gezinnen moeite met zich inschrijven, er is controle of een dreiging van uitzetting (Reusen, 27/3/2023)

Een voorbeeld van een melding bij Unia ging over een rondtrekkende persoon, die van de gemeente elke dag een foto moest nemen van zichzelf bij de woonwagen, om het rondtrekken te bewijzen. Ook moesten rondtrekkende mensen elke dag een foto nemen van rekeningen van de winkels waar ze gerief kochten om opnieuw hun rondtrekken te bewijzen. Dit is heel verregaand (Reusen, 27/3/2023) en ook hier kan een vraagteken bij geplaatst worden.

b) Recht op niet-racisme/racialisering

In het seminarie werden ook kort vooroordelen aangehaald (Reusen, 27/3/2023). Rondtrekkende gezinnen krijgen een "*criminele stempel*". Buren bellen dan bijvoorbeeld de politie. Er is een negatieve perceptie naar de gezinnen, ondanks het feit dat er *geen* slechte voorbeelden zijn (Du Bois, 27/3/2023).

c) Conclusie

In het online seminarie viel de focus op structurele factoren op. Het structurele tekort op verblijf dat er werd toegelicht, wordt in dit onderzoek geïnterpreteerd als een impliciete beperking op het recht van verblijf van Roma. Ook het vooroordeel dat Roma 'crimineel' zouden zijn in Vlaanderen werd bevestigd, wat mee racialisering van Roma bewijst. Ik kan verder een parallel trekken met het onderzoek van De Genova (2019) en Hepworth (2012) die een uiting van extra staatstoezicht beschrijven als een actie met securitiserende werking. Dit is merkbaar in de vaak intrusieve eisen die gemeentebesturen woonwagenbewoners opleggen.

5.4) Resultaten en conclusie veldbezoek

Het derde deel van het onderzoek was een observatie, een veldbezoek op de Lübecksite in Gent. Het veldbezoek werd voorbereid aan de hand van de lijnen uitgezet door Wedeen (2010) en Burrell (2009). Wedeen (2010) belicht het gegeven dat etnografieën de onderzoeker toelaten abstracties in de praktijk te brengen. Etnografisch onderzoek, waar dit veldbezoek binnen past, gaat over het deel uitmaken van het dagelijks leven van de mensen die je onderzoekt. Volgens Burrell (2009) is het van belang dat het ruimtelijke terrein van het veldwerk gedefinieerd wordt. Net zoals Yin (2003, p. 24) is het definiëren van deze ruimte een daad van exclusie, er moet worden besproken waar het veldwerk tekortkwam. Bovendien benadrukt Burrell (2009) hoe het terrein een geconstrueerde plek is en geen '*natuurlijke*'. De inzichten uit de twee gesprekken werden voornamelijk eerder besproken in het onderdeel 'interviews'.

Het onderzoek is interpretatief. De vragen en manier van interpretatie van het veldonderzoek zijn gebaseerd op de probleemstelling van Hepworth (2012). Om na te gaan of Roma op de Lübecksite

als abjecte burgers geconstrueerd worden, werden de volgende vragen gesteld die hiernaar peilen: *waar is de Lübecksite gelegen? Is er een vorm van voorwaardelijke vrijheid en toezicht? Is er videobewaking? Is er politie aanwezig? Voelen mensen zich er veilig?*

Ik heb de Lübecksite bezocht op 25/4/2023 in de namiddag. Wat opviel was de afgesloten indruk die het terrein gaf. De mensen die er wonen, wonen met hun gezin in containers. Keukens, en sanitaire voorzieningen zijn in aparte, gedeelde containers centraal op het terrein geplaatst. De containers staan semigestructureerd op het terrein. Tussen de containers staan er vaak picknicktafels en speelgoed. Links bij het binnenkomen op het terrein staan er containers op een rij, die zijn voor begeleiders en gesprekken. Er is ten slotte een container die omgebouwd is tot een huiswerkklasje.

Er zijn al veel containers weg, mensen die zelf vertrokken of uit werden gezet. Het project eindigt in november 2023 en de gezinnen die er nu nog wonen, hebben nog geen nieuwe woonplaats kunnen vinden (medewerker, persoonlijke mededeling, 25/4/2023).

a) Recht op verblijf/securitisering en recht op niet-racisme/racialisering

De Lübecksite geeft een gemixt beeld, heel anders dan de gedoogzone in Puurs-Sint-Amands. Mensen die in barakken/dakloos woonden in de buurt van de huidige Lübecksite kregen de kans om deel uit te maken van het project en meerdere gezinnen werden geholpen. Er zijn succesaspecten mee verbonden, waar de medewerkers naar verwijzen. Zoals het gegeven dat kinderen naar school gaan, sommige gezinnen een huis huren, werk vonden en mensen zich er veilig voelen. Bovendien is de woning op de Lübecksite een domicilieadres, wat de deur opent naar rechten waar mensen recht op hebben. Er waren voorwaarden voor de bewoners: Nederlands leren, maatschappelijke oriëntatie volgen, daarna werk zoeken en school voor kinderen. En daarna betaling, proper houden, etc. (medewerker, persoonlijke communicatie, 25/4/2023).

Het is echter een beeld met een dubbele bodem, omdat ik aspecten van abject burgerschap herkende. Om te beginnen is er de ligging, die doet denken aan de segregatie waar Hepworth (2012) naar verwijst. De Lübecksite in Gent kan gezien worden als een vorm segregatie. Ik kan me vragen stellen bij de insteek van het integratieproject gezien dat de site gesegregeerd wordt van de rest van de stad, aan de rand van de stad:

Medewerker, persoonlijke mededeling (25/4/2023): *“dit is dit niet per se een inclusief of integratieproject, want je segregeert mensen bijna in een site, afgelegen van de stad. Daar komt het op neer he. Iedereen zit hier samen op een hoekske waar niemand ze ziet. Is dat integratie?”*

Medewerker, persoonlijke mededeling (25/4/2023): *“Roma zijn nog wel gesegregeerd, maar op een andere manier. Niet meer dat het ‘georganiseerd’ is. Behalve dit, dit is dan wel weer georganiseerd”*

Andere securitiserende elementen vind ik terug in het verplicht vertrek van gezinnen, wat wijst op deportabiliteit die in de dynamiek van het project zit. Als derde is er de camerabewaking, evenals criminalisering van Roma op de Lübecksite en was er een protestactie (zie eerder bij ‘interviews’).

b) Conclusie veldbezoek

Het recht op verblijf van Roma op de Lübecksite in Gent, waar het veldbezoek evenals twee interviews plaatsvonden, is illustratief voor het gemixte en complexe beeld van het recht op verblijf dat naar voren kwam in de case study. Aan de ene kant is het project dat plaatsvindt op de Lübecksite een uitoefening van EU-rechten. Zo zijn bijvoorbeeld de woonunits het domicilieadres van de mensen. Bovendien wees een medewerker op positieve verhalen van gezinnen die de Lübecksite als opstap gebruiken om te huren op de huizenmarkt en werk te vinden. Toch zijn er elementen die een ander gezicht van het project tonen. Zo werden mensen weggestuurd van de site, ze volgden de regels van het terrein niet of konden de maandelijkse betaling voor de woonunit niet volgen. De Lübecksite is ook een project dat afgebakend is in tijd: het project eindigt in november 2023. Voor veel gezinnen is er nog geen nieuwe verblijfplaats gevonden.

Op de Lübecksite is er een vorm van securitisering op te merken. Net zoals Hepworth (2012) beschreef in Italië. Ook de Lübecksite maakt een abjecte vorm van burgerschap van Roma *zichtbaar*, het is een plek waar Roma gesecuritiseerd worden, de camerabewaking, de ligging, maar ook de protestactie tonen dit aan. De bewoners krijgen ook te maken met racisme.

6) Algemene conclusie: abject EU-burgerschap van Roma in Vlaanderen

In dit afsluitende stuk formuleer ik een algemene conclusie. Ik licht beperkingen van dit onderzoek en een agenda voor verder onderzoek toe. Spivaks (1988) analyse zo goed mogelijk volgend, tracht dit onderzoek niet te vallen in (nieuwe vormen van) epistemisch geweld. Er wordt opgelet met conclusies. Bouwend op het gegeven dat het niet mogelijk is een stem van de subalterne te horen, zoals Spivak argumenteerde, kan deze masterproef de stem van Roma niet laten horen.

Deze masterproef vertrok van de onderzoeksvraag: *worden Roma in Vlaanderen ontkoppeld van rechten die het EU-burgerschap voorziet?* Ik beantwoord de onderzoeksvraag als volgt: Roma hebben een abjecte vorm van EU-burgerschap in Vlaanderen als het gaat over hun recht op niet-discriminatie/niet-racisme. Ze hebben een meer genuanceerde vorm van abject burgerschap als het gaat over hun recht op verblijf.

Ik stel dat de case study van deze masterproef voldoende grond biedt om vanuit een postkoloniaal raamwerk de invulling van EU-burgerschap van Roma in Vlaanderen te bekritisieren, meer bepaald vanuit de postkoloniale theorie over *kolonisatie van groepen* (Sali, 2015) werd een abjecte vorm van EU-burgerschap vastgesteld van Roma in Vlaanderen. Koloniale dynamieken zoals racialisering en securitisering herkende ik in beleid(s-acties) in Vlaanderen en ten aanzien van Roma, mee in de hand gewerkt door houdingen van niet-Roma ten aanzien van Roma in Vlaanderen.

Met de conclusie van mijn masterproef hoop ik ten eerste bij te dragen aan het academische debat over gradaties van EU-burgerschapsrechten, wat past binnen het bredere kader onder andere uitgetekend door Benhabib (1999) over de opkomst van mensenrechten enerzijds en de soevereiniteit van staten (de EU in deze masterproef) anderzijds. Roma zijn een voorbeeld van groepen voor wie dit een tastbaar dilemma is.

Als tweede zit de academische meerwaarde van deze masterproef in de bijdrage aan de postkoloniale theorie. Ik vertrok van de vraag: wat kan een postkoloniaal perspectief bieden bij het bestuderen van de hypothese dat Roma abject EU-burgerschap hebben? De resultaten van het onderzoek waren verregaand op een manier die ik niet had verwacht. Ik ging op zoek naar elementen van racialisering en securitisering die mij zouden toelaten te schrijven over gradaties in EU-burgerschapsrechten van Roma. De sociaal werkers, medewerkers van de Lübecksite en beleidsmedewerkers met wie ik sprak, brachten echter daden van racisme en ongegronde (pogingen tot) beperking op het recht op verblijf naar boven. Op die manier werd mijn analyse en conclusie diepgaander en dikte het mijn bewijsmateriaal aan. Opvallend was dat ik niet veel academisch materiaal vond over racisme en geweld tegen Roma in Vlaanderen. De stilte die bestaat in academisch werk over racisme tegen Roma in Vlaanderen, doet denken aan de conclusie van Wekker (2020, p. 268): *“daarnaast is de gemeenschappelijke ontwikkeling van een insluitend, niet aanstootgevend discours om over ras/ethniciteit te praten een absoluut noodzakelijke volgende stap”*.

Het postkoloniale theoretische raamwerk van onder meer Kelley (2022) bleek inzichtvol. Het felle racisme en geweld (persoonlijke mededeling, 2023) tegen Roma in Vlaanderen resoneert met Kelley's punt (2022) dat koloniale ideologie er één is van een hiërarchie gebaseerd op 'ras' en cultuur. Ook van het punt van Kanobana (2023) dat de huidige maatschappij gewelddadig is, zijn

Roma in Vlaanderen een case. De koloniale dynamiek zit hier in de securitisering en racialisering van Roma, die tegelijk een dynamiek in zich draagt die Roma het zwijgen oplegt.

Naarmate het onderzoek van de masterproef vorderde, vond ik meer en meer een bewijs van racisme en geweld tegen Roma. Ik kon een kolom toevoegen aan het kader waarin hypothesen werden weergegeven. Waar ik initieel op zoek was naar aanwijzingen van racialisering en securitisering, werden de eigenlijke schendingen van de twee rechten meegenomen in het analysekader:

<i>Hypothesen</i>	<i>Abject EU-burgerschap</i>	<i>Bevestigd gezien?</i>	<i>Abject burgerschap</i>	<i>Bevestigd gezien?</i>
Hypothese 1: recht op verblijf beperkt	Via securitisering	V	Voorbeelden schending recht op verblijf	v
Hypothese 2: recht op niet-racisme beperkt	Via racialisering	V	Voorbeelden van racisme	V

Beide hypothesen werden in grote mate bevestigd. Er werd grondig bewijs gevonden van processen van securitisering net als van racialisering. De rode vakjes in de tabel wijzen op directe schendingen van het recht. Er werden talrijke voorbeelden van daden van racisme besproken. Die drie vakjes werden daarom afgevinkt. Concrete voorbeelden van schendingen op het recht op verblijf kwamen minder expliciet naar voren. Het onderzoek toonde eerder impliciete schendingen. Daarom is de 'v' kleiner afgebeeld. Een abjecte vorm van het recht op niet-racisme van Roma in Vlaanderen is sterker bevestigd in het onderzoek dan een schending op het recht op verblijf, door verhalen van racistische incidenten die ik hoorde tijdens de interviews. Wat volgt, is een concluderende bespreking de rechten.

a) Het recht op verblijf van Roma in Vlaanderen

Het onderzoek naar het recht op verblijf van Roma in Vlaanderen toont gemixte resultaten, zonder sluitend antwoord. Ik kan de bevindingen van Sardelić (2017) en Hepworth (2012) over directe beperkingen op verblijf in Vlaanderen nuanceren. Uit enkele gesprekken bleek dat er uithuiszettingen zijn van Roma, wat een duidelijke schending op het recht op verblijf is en wijst op een abjecte vorm van EU-burgerschap. Mijn eerste conclusie is dat aan de meeste criteria van securitisering werd voldaan: elementen van securitisering werden herkend in de interviews, het veldbezoek, het seminarie en de beleidsteksten. Uit het seminarie en het veldbezoek bleek dat voor Roma extra staatstoezicht of controle een realiteit is. De verregaande controle van woonwagengedrag en de camerabewaking op de Lübecksite bevestigen Fejzula's (2019) punt dat er steeds een staatscontrole van Roma is. Uit de gesprekken en het online seminarie bleek ook dat er sprake was van criminalisering van Roma. Zo bevestig ik eerder onderzoek van van Baar (2018) die stelde dat criminaliseren van Roma een instrument is voor securitisering van Roma, maar in Vlaanderen. De voorbeelden die een medewerker van de Lübecksite van etnisch profileren gaf, interpreteerde ik als racialiserend securitiseren.

Mijn tweede concluderend argument is dat het structurele tekort aan woonplaatsen voor woonwagenbewoners net als racisme op de huizenmarkt in Vlaanderen (impliciete) vormen van schending op het recht op verblijf zijn. Dit resoneert met het inzicht van De Coninck (2013) die het tekort op sociale woningen problematiseert. Gemeentebesturen hebben soms overdreven reacties, zoals de tijdelijke sluiting van het doortrekkersterrein in Kortrijk. Deze voorbeelden zijn geen sluitende schending van het recht op verblijf van Roma, maar geven wel een wrange indruk.

Als ik terugkijk naar het abjecte EU-burgerschap uitgetekend door Hepworth (2012) merk ik dat veel van haar conclusies over Italië resoneren met Vlaanderen. Mijn derde argument met betrekking op het recht op verblijf is dat de Lübecksite een abjecte ruimte is. Ik kan niet aantonen dat de Vlaamse overheidsdiensten er de rechten van Roma *afbouwen*, maar wel dat Roma's "*existence is rendered invisible and inaudible through abject spaces*" (Hepworth, 2012, p. 436). De Lübecksite wordt in dit onderzoek geïnterpreteerd als een vorm van segregatie waarin de dynamiek van abject burgerschap *zichtbaar* werd, waar segregatie en de dreiging tot uitzetting steeds blijft. Er zijn ook spatiale restricties mee verbonden, bewezen door het incident waarbij Roma niet meer in hun auto's mochten wonen in de buurt van de site maar niet-Roma wel mochten blijven. Mijn onderzoek ligt zo in de lijn van Szalai's (2020) punt dat segregatie van Roma mee burgerschapsrechten tegenhoudt.

b) Het recht op niet-racisme van Roma in Vlaanderen

Als het gaat over niet-discriminatie/niet-racisme is er aan dit recht niet voldaan en hebben Roma een abjecte vorm van EU-burgerschap: "*onze bewoners van Lubeck zijn eigenlijk twee keer gediscrimineerd: eerste keer is omdat wij Roma zijn, maar die tweede wat denk je? Omdat ze van Roemenië zijn*" (medewerker, persoonlijke mededeling, 25/4/2023).

Mijn eerste concluderend argument is dat racialisering werd teruggevonden in de interviews/veldbezoek en het online seminarie. Processen van racialisering zoals het uitgaan van 'onproductiviteit' werd herkend in beleidsteksten. Hepworth (2012) bouwde haar argument op het gegeven dat Roma in Italië keer op het keer het label 'nomaden' kregen. In Vlaanderen is het een economisch kader waarin Roma geplaagd worden, met als gevolg dat ze als 'last' geconstrueerd worden. Racialisering in Vlaanderen is niet zozeer gevestigd op een tegenstelling 'nomaden-sedentair'. In dit onderzoek werd als eerste de tegenstelling 'productief en niet-productief' herkend, als tweede worden Roma geracialiseerd op basis van de huidskleur van mensen (medewerker, persoonlijke mededeling, 25/4/2023). Hiermee bevestig ik eerder onderzoek van Vincze (2015), Kózcé (2018) en Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy (2017) dat Roma geracialiseerd worden op basis van huidskleur. Dit onderzoek bevestigt de conclusie van Sardelić (2019) dat het veel herhaalde vooroordeel van de 'arme Roma-migrant' ingezet wordt om grenzen van het EU-burgerschap te tonen. Het felle vooroordeel dat Roma een 'last' zouden zijn, terwijl in gesprekken steeds benadrukt werd hoe Roma naar Vlaanderen komen om te werken, houdt ook racialisering in. De tweede conclusie over het recht op niet-racisme, is dat het onderzoek fel bewijs vond van racisme en geweld (zoals haatmisdrijven) tegen Roma, wat bleek uit de gesprekken. De interviews/het veldbezoek wezen op direct racisme en in gesprekken werden concrete voorbeelden van onder meer etnisch profileren en geweld aangehaald. Uit de documentanalyse bleek dat in 2018 16% van Roma te maken kreeg met 'door haat ingegeven intimidatie' (FRA, 2019). Roma werden ook fysiek

aangevallen (beleidsmedewerker, persoonlijke mededeling, 14/4/2023). Een medewerker op de Lübecksite haalde ook racisme tegen Roma aan.

6.1) Tekortkomingen onderzoek

Er zijn tekortkomingen en moeilijkheden in het onderzoek van deze masterproef, ik wil hier graag even bij stilstaan. Als eerste ben ik er niet in geslaagd een Roma-stem naar voren te brengen in deze masterproef. Dit is onmogelijk, in lijn van Spivaks (1988) denken. In navolging van Spivak (1988) hou ik mee Roma stil. Spivak (1988) wijst op methodologische grenzen. De vaak zware verhalen deden mij bezorgd voelen. Eén van de dingen die ik probeerde te doen als onderzoeker, net als Mellas (2021), was de complexiteit van de Roma subalterne volledig te proberen begrijpen.

Als tweede zijn er vraagtekens te plaatsen bij de representativiteit van de case study. Ondanks het feit dat er diepgaand onderzoek werd verricht via interviews en een veldbezoek in Gent, blijft het heel moeilijk om te kunnen generaliseren vanuit deze bevindingen. Er zijn bijvoorbeeld geen data verzameld over Brussel of Antwerpen. Het is daarom belangrijk aan te geven dat dit beperkte onderzoek op geen enkele manier representatief wil zijn voor *alle* Roma in Vlaanderen, laat staan België of de EU. Daarbij was slechts één van de geïnterviewden die ik sprak Roma.

Als derde bevat de documentanalyse één rapport met cijfergegevens. Belangrijk om mee te nemen is dat zelfs officiële statistieken geen volledig correcte representatie van de realiteit zijn. Roma is geen nationaliteit en brengt wettelijke obstakels met zich mee om te bevragen. Bovendien is er een schrijnende onderrapportage van discriminatie door Roma, meer dan andere groepen.

Als laatste was het gegeven de limieten van een masterproef niet mogelijk meer uitgebreid te luisteren naar verhalen van mensen. Met de selectie van respondenten kwam een vertekend beeld mee in de zin dat ik mensen contacteerde waarvan ik vermoedde dat ze mij inzicht konden bieden in mijn onderzoekspuzzel. Hier ligt een basis voor verder onderzoek, die ik uitwerk in de laatste paragraaf van deze masterproef.

6.2) Agenda voor verder onderzoek

De uitkomsten van deze masterproef lenen zich tot verder onderzoek. Het postkoloniale theoretische raamwerk kan verder in de praktijk worden gebracht. Als eerste kan in de lijn van Spivak (1988) het discours en de bredere kennisproductie over Roma verder geïncrimineerd worden. In de case study van deze masterproef werd op zoek gegaan of er in Vlaanderen al dan niet racialisering van Roma *is*. Ik onderzoek voornamelijk materiële vormen van racialisering en securitisering om het empirisch kader in te vullen. De resultaten van dit onderzoek bewijzen echter felle racialisering en racisme van/tegen Roma in Vlaanderen. De case study is daarmee een basis voor een verdere analyse van taalgebruik en hoe die racialisering van Roma produceert. Fanons werk over het niet-zien, het tot object maken van de geracialiseerde persoon, kan mee een element van de operationalisering zijn. Een discoursanalyse volgens Laclau en Mouffe of een kritische discoursanalyse zouden passen bij een onderzoeksvraag die gaat richting '*hoe worden Roma geracialiseerd in Vlaanderen?*'.

Als tweede bieden de verhalen van een beleidsmedewerker over de apathie van niet-Roma ten aanzien van geweld en schending van rechten van Roma ook een basis voor verder onderzoek. Een mogelijke onderzoeksvraag hierbij zou kunnen gaan over ervaringen van Roma met haatmisdrijven en geweld. Zoals aangegeven in de operationalisering van dit onderzoek zouden verdiepende casestudies van de Lübecksite, maar ook de residentiële terreinen in België ruimtes kunnen zijn voor onderzoek naar racisme en geweld tegen Roma. Zo'n onderzoek kan in een politiekwetenschappelijk kader gebracht worden, net zoals Sutton en Norgaard (2013) deden in hun *Cultures of denial*. Zij zochten naar antwoorden over hoe mensen omgaan met informatie over staatsgeweld. Heel interessant is dat ze hun onderzoek linkten aan het concept *hegemonie* van Gramsci en hoe hij collectieve instemming zag als manier om in te stemmen met geweld.

Daarbij benadruk ik ook dat wat keer op keer in onderzoek ontbreekt (ook in deze masterproef), een antwoord is op de vraag: 'wat willen de mensen *zelf*?' Spivaks inzichten tonen dat het niet mogelijk is een stem van de subalterne weer te geven, we moeten zoeken naar ruimtes waarbinnen koloniale structuren afgebroken worden, om dit te proberen verwezenlijken. Verder onderzoek over Roma moet Roma aan het woord laten en doorheen onderzoek mee de vraag beantwoorden: 'wat zijn de wensen van mensen?'

Als laatste had dit onderzoek een eurocentrische blik. Verder onderzoek kan nagaan hoe het gesteld is met (burgerschaps-)rechten van Roma buiten de EU en beleid ten aanzien van Roma buiten Europa. Het toepassen van een niet-eurocentrische lens op bijvoorbeeld Syrische Roma is mogelijk. Een onderzoeksvraag hierbij zou kunnen gaan over de uitoefening van burgerschapsrechten van Roma in andere regio's/staten of wettelijke/politieke mogelijkheden van een transnationale minderheidsstatus in andere regio's. Mogelijke elementen voor een verdere operationalisering zouden onder meer specifieke casestudies of een digitale etnografie kunnen zijn, om inzicht te verwerven in patronen.

7) Bibliografie

- Amitai, A., & Delcour, C. (2017). De percepties van Gentse middenveldactoren over Roma en hun integratie: ambigue processen van othering binnen een inclusief kader. *SOCIOLOGOS*, 38(1-2), 120-141.
- Aradau, et al. (2013). Mobility interrogating free movement: Roma acts of European citizenship. In *Enacting European Citizenship* (pp. 132–154). Cambridge University Press.
- Arendt, H. (1973). *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt Bracejovanovich, Publishers.
- Balibar, É. (1996). Is European Citizenship Possible? *Public Culture*, 8(2), 355–376. <https://doi.org/10.1215/08992363-8-2-355>
- Baškarađa, S., & Koronios, A. (2018). A philosophical discussion of qualitative, quantitative, and mixed methods research in social science. *Qualitative Research Journal*, 18(1), 2–21. <https://doi.org/10.1108/qj-d-17-00042>
- Benhabib, S. (1999). Citizens, residents, and aliens in a changing world: Political membership in the global era. *Social research*, 709-744.
- Bhabha, J. (2016). The Politics of Evidence: Roma Citizenship Deficits in Europe. In *Citizenship in Question: Evidentiary Birthright and Statelessness*. <https://doi.org/10.1215/9780822373483>
- Bhambra, G. K. (2014). Postcolonial and decolonial dialogues. *Postcolonial Studies*, 17(2), 115–121. <https://doi.org/10.1080/13688790.2014.966414>
- Bhambra, G. K. (2016). Whither Europe? Interventions: *International Journal of Postcolonial Studies*, 18(2), 187–202. <https://doi.org/10.1080/1369801x.2015.1106964>
- Bogaert, K. (2023). *In het spoor van Fanon. Orde, wanorde, dekolonisering*. EPO.
- Bogdal, K.-M. (24 februari 2012). Europe invents the Gypsies The dark side of modernity. *Eurozone*. Geraadpleegd op 17 maart 2023, van <https://www.eurozine.com/europe-invents-the-gypsies/?pdf>
- Boyce Davies, C. (2008). *Left of Karl Marx*. Duke University Press.

- Burrell, J. (2009). The field site as a network: A strategy for locating ethnographic research. *Field methods*, 21(2), 181-199.
- Butler, J. (1993). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "sex."* Routledge New York & London.
- Caritas Vlaanderen. (28 maart 2023). *Webinar woonwagenbewoners* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=jKd97lqY9aA>
- Carrera, S., & Faure Atger, A. (2009). *Implementation of Directive 2004/38 in the context of EU Enlargement A proliferation of different forms of citizenship? CEPS Special Report/April 2009*. Centre for European Policy Studies. Geraadpleegd op 19 maart, 2023, van <https://www.files.ethz.ch/isn/98996/SR%202009-04%20Implementation%20of%20Directive%202004-38.pdf>
- Castañeda, H. (2015). European Mobilities or Poverty Migration? Discourses on Roma in Germany. *International Migration*, 53(3), 87–99. <https://doi.org/10.1111/imig.12166>
- Césaire, A. (2000). *Discourse on colonialism*. New York: Monthly Review Press.
- Cittadini, S. (2019). Feeling at Home? The inclusion of Roma in the housing sector in the light of the relationship between places and identity: a post-colonial analysis of housing rights and policies.
- Crețan, R., Covaci, R. N., & Jucu, I. S. (2023). Articulating 'otherness' within multiethnic rural neighbourhoods: encounters between Roma and non-Roma in an East-Central European borderland. *Identities*, 30(1), 93–111. <https://doi.org/10.1080/1070289x.2021.1920774>
- De Coninck, J. (2013). *Roma Rights: A Comparative Analysis Between Belgium and Romania* [Masterproef]. Universiteit Gent.
- De Genova, N. (2019). The Securitization of Roma Mobilities and the Re-bordering of Europe. In *Springer eBooks* (pp. 29–44). https://doi.org/10.1007/978-3-319-77035-2_2
- De nationale strategie voor de integratie van Roma*. (n.d.). POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid. Geraadpleegd op 4 mei 2023, van <https://www.mi-is.be/nl/de-nationale-strategie-voor-de-integratie-van-roma>

de Verneuil, M. (2016). *Nationality: Romani; Citizenship: European*. Institute on Statelessness and Inclusion.

Ding, Z. (2011). Theorizing Resistance in Spivak's Deconstructive-Marxist Postcolonial Criticism. *Studies in Literature and Language*, 2(1), 19-25. <http://www.cscanada.net/index.php/sll/article/viewFile/j.sll.1923156320110201.007/1482>

El-Tayeb, F. (2011). *European Others: Queering Ethnicity in Postnational Europe*. University Minnesota Press.

EUR-Lex - 12012E/TXT - EN - EUR-Lex. (n.d.). Geraadpleegd op 20 maart 2023, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/ALL/?uri=celex:12012E/TXT>

EUR-Lex - 52000IP0049(01) - EN - EUR-Lex. (n.d.). Geraadpleegd op 20 maart 2023, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52000IP0049%2801%29&qid=1684576883339>

Europa lust zijn Roma niet. (n.d.). MO*. <https://www.mo.be/analyse/romarechten-op-een-hoopje>

EUROPEAN COMMISSION Directorate-General for Justice and Consumers Directorate C — Fundamental Rights and Rule of Law Unit C.2 — Fundamental Rights Policy. (2018). *ANTIGYPSYISM: INCREASING ITS RECOGNITION TO BETTER UNDERSTAND AND ADDRESS ITS MANIFESTATIONS*.

Europees, federaal en Vlaams beleid. (n.d.). Agentschap Integratie & Inburgering. Geraadpleegd op 17 April 2023, van <https://www.integratie-inburgering.be/nl/europees-federaal-en-vlaams-beleid#:~:text=Op%20Vlaams%20niveau%20werd%20het,een%20aanbod%20van%20%27Brugfiguren%27>

Fanon, F. (2004). *The Wretched of the Earth*. Grove Press.

Fejzula, S. (2019). The Anti-Roma Europe: Modern ways of disciplining the Roma body in urban spaces. *Revista Direito e Práxis*, 10, 2097-2116.

Ferreira, N., & Kostakopoulou, D. (2016). The Roma and European Union citizenship. In *The human face of the European Union: are EU law and policy humane enough?* (pp. 206–234). Cambridge University Press eBooks.

FRA European Union Agency for Fundamental Rights. (2022a). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey Roma – Selected findings*. Geraadpleegd op 22 april 2023, van <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-roma-selected-findings>

FRA European Union Agency for Fundamental Rights. (2022b). *80% of Roma are at risk of poverty, new survey finds*. Geraadpleegd op 22 april 2023, van <https://fra.europa.eu/en/news/2016/80-roma-are-risk-poverty-new-survey-finds>

FRA European Union Agency for Fundamental Rights. (2019). *ROMA EN WOONWAGEN- BEWONERS IN BELGIË*. Geraadpleegd op 25 februari 2023, van https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-roma-and-travellers-survey-country-sheet-belgium_nl.pdf

Fremlova, L. (2018). Non-Romani researcher positionality and reflexivity: Queer (y) ing one's own privilege. *Critical Romani Studies*, 1(2), 98-123.

Garcés, B. (9 februari 2023). *The boundaries of citizenship in Europe – IDEES*. IDEES. Geraadpleegd op 11 maart 2023, van <https://revistaidees.cat/en/the-borders-of-citizenship-in-europe/>

Gelijkheid, inclusie en participatie van de Roma in de EU. (n.d.). Europese Commissie. Geraadpleegd op 11 februari 2023, van https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_nl#:~:text=De%20Roma%20vormen%20de%20grootste,ingezetene%20van%20een%20EU%2Dland.

Getachew, A. (2019). *Worldmaking after Empire*. Princeton University Press eBooks. <https://doi.org/10.1515/9780691184340>

Heale, R., & Twycross, A. (2018). What is a case study? In (Vol. 21, pp. 7-8): Royal College of Nursing.

Hemseloet, E. (2011). De sociale inclusie van Roma: vragen bij een Europees project. *Oikos*, 4(59), 46–56. <https://biblio.ugent.be/publication/1984258/file/6764186.pdf>

Hepworth, K. (2012). Abject citizens: Italian 'Nomad Emergencies' and the deportability of Romanian Roma. *Citizenship Studies*, 16(3–4), 431–449. <https://doi.org/10.1080/13621025.2012.683256>

- Iglesias Sánchez, S. (2017). A Citizenship Right to Stay? The Right Not to Move in a Union Based on Free Movement. In *EU Citizenship and Federalism* (pp. 371–393). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781139680714.016>
- Iglesias Sánchez, S. (2017). A Citizenship Right to Stay? The Right Not to Move in a Union Based on Free Movement. In *EU Citizenship and Federalism* (pp. 371–393). Cambridge University Press eBooks. <https://doi.org/10.1017/9781139680714.016>
- Iusmen, I. (2018). ‘Non multa, sed multum’: EU Roma policy and the challenges of Roma inclusion. *Journal of European Integration*, 40(4), 427-441.
- Jørgensen, M. J., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. SAGE Publications.
- Kanobana, S. (2023). Ode aan de chaos. In K. Bogaert (Ed.), *In het spoor van Fanon. Orde, wanorde, dekolonisering* (pp. 293–312). Berchem: EPO.
- Kelley, R. D. (2022). *Freedom dreams: The black radical imagination*. Beacon Press.
- Kóczé, A. (2018). Race, migration and neoliberalism: distorted notions of Romani migration in European public discourses. *Social Identities*, 24(4), 459-473.
- Kostakopoulou, D. (2008). The Evolution of European Union Citizenship. *European Political Science*, 7(3), 285–295. <https://doi.org/10.1057/eps.2008.24>
- Kostakopoulou, D. (2014). When EU citizens become foreigners. *European Law Journal*, 20(4), 447-463.
- Kostka, J. (2019). The Migrating Poor: Romanian Roma Under Social Authoritarianism in Poland. In *Constructing Roma Migrants European Narratives and Local Governance* (pp. 155–172). Springer Open. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-11373-5>
- Kristeva, J. (1982). *Pouvoirs de L’horreur (English)*. Columbia University Press.
- Lentin, A. (2008). Europe and the Silence about Race. *European Journal of Social Theory*, 11(4), 487–503. <https://doi.org/10.1177/1368431008097008>
- Liégeois, J.-P., & Gheorghe, N. (1995). Roma /Gypsies: A European Minority. In *Minority Rights Group International*. Geraadpleegd op 6 maart 2023, van <https://www.minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-127-RomaGypsies-A-European-Minority.pdf>

- Liegeois, J.-P., & Gheorghe, N. (1995). *Roma/Gypsies. A European minority. London: Minority Rights Group.(MRG International Report).*
- Loomba, A. (1998). *Colonialism/postcolonialism* (Vol. 178). Routledge London.
- Maas, W. (2008). Migrants, states, and EU citizenship's unfulfilled promise. *Citizenship Studies*, 12(6), 583–596. <https://doi.org/10.1080/13621020802450668>
- Magazzini, T., & Piemontese, S. (2019). *Constructing Roma Migrants: European Narratives and Local Governance (IMISCOE Research Series)* (1st ed. 2019). Springer.
- Marushiakova-Popova, E. A., & Popov, V. (2017). Orientalism in Romani studies: the case of Eastern Europe. *Languages of Resistance*.
- Mellas, S. M. (2021). A POSTCOLONIAL READING OF UNDOCUMENTED WOMEN'S MOBILIZATION - SPIVAK'S SUBALTERN SILENCING AND THE CASE OF THE USPR WOMEN [Academic Dissertation]. Ghent University.
- Mirga-Kruszelnicka, A. (2018). Challenging anti-gypsyism in academia: The role of Romani scholars. *Critical Romani Studies*, 1(1), 8-28.
- Nationale strategie voor de integratie van de Roma.* (2012). POD Maatschappelijke Integratie. Geraadpleegd op 4 mei 2023, van <https://www.mi-is.be/nl/de-nationale-strategie-voor-de-integratie-van-roma>
- Peeters, R., & De Schutter, D. (2020). Hannah Arendt: politiek denker. Klement / Pelckmans.
- Petraki, I. (2020). Roma Health Mediators: A Neocolonial Tool for the Reinforcement of Epistemic Violence? *Critical Romani Studies* /, 3(1), 72–95. <https://doi.org/10.29098/crs.v3i1.60>
- Raciale gerechtigheid, non-discriminatie en antiracisme in de EU Resolutie van het Europees Parlement van 10 november 2022 over raciale gerechtigheid, non-discriminatie en antiracisme in de EU (2022/2005(INI)). (2022). In Publicatieblad Van De Europese Unie. Geraadpleegd op 3 mei 2023, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IP0389>
- Ringold, D. (2000). *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. World Bank Publications.

- Rosenhaft, E., & Sierra, M. (2022). *European Roma: Lives Beyond Stereotypes*. Liverpool University Press.
- Sali, S. (2015). Colonialism and Postcolonialism. The Roma as Postcolonial Subjects: Romani Orientalist Representation in Europe. In: Budapest: Central European University
- Sardelić, J. (2013). Romani minorities on the margins of post-Yugoslav citizenship regimes.
- Sardelić, J. (2017). The position and agency of the 'irregularized': Romani migrants as European semi-citizens. *Politics*, 37(3), 332–346. <https://doi.org/10.1177/0263395716668537>
- Sardelić, J. (2019). Differing Roma Mobilities? The Case of Cross-Border Migration of Roma Between Slovenia and Austria. In *Constructing Roma Migrants European Narratives and Local Governance* (pp. 227–242). Springer Open. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-11373-5>
- Sardelić, J. (2021). The Exclusion of Roma and European Citizenship. *Current History*, 120(824), 100–104. <https://doi.org/10.1525/curh.2021.120.824.100>
- Sarmiento, D. P., & Sharpston, E. (2017). European Citizenship and Its New Union: Time to Move On? In *EU Citizenship and federalism* (pp. 226–242). Cambridge University Press eBooks. <https://doi.org/10.1017/9781139680714.010>
- Schwandt T.A. & Gates E.F. (2011). Case Study Methodology. Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. In *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (pp. 590–619). SAGE Publications.
- Sigona, N., & Vermeersch, P. (2012). Editors' introduction. The Roma in the new EU: Policies, frames and everyday experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(8), 1189-1193.
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp. 66–111). Macmillan Education UK-London eBooks. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-19059-1>
- Sutton, B., & Norgaard, K. M. (2013). Cultures of denial: avoiding knowledge of state violations of human rights in Argentina and the United States. *Sociological Forum*,
- Szalai, J. (2020). The impact of multifaceted segregation on the formation of Roma collective identity and citizenship rights. *The Roma and Their Struggle for Identity in Contemporary Europe*, 3, 69.

- Szpunar, M., & López, M. G. V. (2017). Some Reflections on Member State Nationality: A Prerequisite of EU Citizenship and an Obstacle to Its Enjoyment. In *EU Citizenship and Federalism* (pp. 107–124). Cambridge University Press eBooks. <https://doi.org/10.1017/9781139680714.005>
- Toivanen, A.-L. (2015). *Not at Home in the World: Abject Mobilities in Marie NDiaye's Trois femmes puissantes and NoViolet Bulawayo's We Need New Names* (1st ed., Vol. 10). University of Eastern Finland. https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/209924/1/PT_Abject%20Mobilities.pdf
- Trehan, N., & Kóczé, A. (2009). Racism, (neo-)colonialism and social justice: the struggle for the soul of the Romani movement in post-socialist Europe. In *Racism Postcolonialism Europe*. Liverpool University Press.
- van Baar, H. (2011). Europe's Romaphobia: Problematization, Securitization, Nomadization. *Environment and Planning D: Society and Space*, 29(2), 203–212. <https://doi.org/10.1068/d2902ed1>
- van Baar, H. (2018). Contained mobility and the racialization of poverty in Europe: The Roma at the development–security nexus. *Social Identities*, 24(4), 442–458.
- Van Baar, H., Ivasiuc, A., & Kreide, R. (2005). The European Roma and Their Securitization: Contexts, Junctures, Challenges. In *The Securitization of the Roma in Europe* (pp. 1–25). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-77035-2>
- Van Campenhout, C. (25 januari 2017). *Roma en onderwijs: 'Wanneer ik vijftien ben, trouw ik en stop ik met school.'* MO*. Geraadpleegd op 19 maart 2023, van <https://www.mo.be/reportage/wanneer-ik-vijftien-ben-trouw-ik-en-stop-ik-met-school>
- Vincze, E. (2014). The racialization of Roma in the 'new' Europe and the political potential of Romani women. *European Journal of Women's Studies*, 21(4), 435–442.
- Vincze, E. (2015). Precarization of working class Roma through spatial deprivation, labor destitution and racialization. *Szociológiai Szemle*, 25(4), 58–85.
- Vlaamse overheid & Agentschap voor binnenlands bestuur. (2012). VLAAMS ACTIEPLAN MOE(ROMA)-MIGRANTEN 2012. In Vlaanderen. Geraadpleegd op April 11, 2023, van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/11763>

Wedeen, L. (2010). Reflections on ethnographic work in political science. *Annual Review of Political Science*, 13, 255-272.

Wekker, G. (2020). *Witte onschuld: Paradoxen van kolonialisme en ras*. Amsterdam University Press.

Ybarra, M. (2019). "We are not ignorant": Transnational migrants' experiences of racialized securitization. *Environment and Planning D: Society and Space*, 37(2), 197–215. <https://doi.org/10.1177/0263775818819006>

Yin, R. (2003). *Case Study Research Design and Method* (Derde Editie). Sage Publications, Inc.

Yildiz, C., & De Genova, N. (2018). Un/Free mobility: Roma migrants in the European Union. *Social Identities*, 24(4), 425–441. <https://doi.org/10.1080/13504630.2017.1335819>

Yuval-Davis, N., Wemyss, G., & Cassidy, K. (2016). Changing the racialized 'common sense' of everyday bordering. *Opendemocracy*.

Yuval-Davis, N., Wemyss, G., & Cassidy, K. (2017). Introduction to the special issue: racialized bordering discourses on European Roma. *Ethnic and Racial Studies*, 40(7), 1047–1057. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1267382>